

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XV-ik évf.

Julius, Augustus. 1880.

4-ik füzet.

BOGÁTHI FAZAKAS MIKLÓS, XVI. SZÁZADI MAGYAR THEOLOGUS ÉS KÖLTŐ.

III.

Visszatérek az előbbi Codexre, melyet én a maig is ismeretesek közt a legjobbnak itélek, s hogy Bogáthi zsoltárfordításának magyar költészeti értékét megállapíthassuk, szükségesnek látom abból néhány kivonatot adni . . . A XIX-ik Zsoltárban Isten nagyságáról így énekel:

Nincs oly nemzet, az ki ennek szavát, nem érti és nem hallja;
Mert az éjet, napot, holdat minden tudja, az eget is jól látja —
Csillagok nagy fényét, napnak támadását, mikor látja, csudálja.

Reggel nézi az szép sebes napot, kinek az ég sátora,
Sátorából hogy jó, minden örül rajta, mert az élet gyortyája —
Mint egy menyegzős szép völegényt kívánja, napot minden ugy várja.

Ő utában mikor az nap indul, sebes és vig jártában,
Mint egy vitéz óriás, ki futni kiindul csudálatos dolgában:
Napot, éjet választ, erőt ad, gyortyát tart, vastagít tagjainkban.

Ugy kél reggel az égh egyik szélin, hogy az másakra megyen,
Ugy melegít mindent, hogy terem és nevel, szaporít mind az földön,
Ugy hevit, hogy semmi magát el nem rejtheti hőségétől földszinen.

Látja minden a teremtés rendit, és szépségét csudálja,
De Isten törvényét csak Izrael tudja, mert azt csak ő hallotta.
E törvény bizonyít inkább mindent Istenről, embert csak ez oktatja. . .

A XXI-ben a királyt ellenségén vett győzelmeért így magasztalja:

Repes lelke királyunknak, hogy kedvében az nagy Urnak,
Ki hatalmát pogányoknak, most verte népét Ammonnak.

Szánt tanácsát Uram tötted, az mit kért volt, megengedted,
Vele-voltad jelentetted, hogy nagy ügyben segéltetted.

Gyógyulást kért megengedted, beteg ágyból felemelted,
Sőt halálát messze tötted, örök éltét megígérted.

Jeles méltóságra vivéd, hirét nevét hogy terjesztéd,
Vitéz-voltát hirdettetéd, kivel pogányt megrettentéd.

Reád Uram ezek törték, Krisztusodra poklul jöttek,
Az mit szántak, nem tehettek, mert te támadtál elleuk.

Őket, Uram! czélul vetted, népeddel lövöldöztetted,
Nyilat mind rájok vezetted, elfogyatod, addig veszted. . . .

Az LVIII-ikban érdekes a király gonosz tanácsosainak
szemrehányása :

Panaszom reátok, Urak, kik nem szoltok.
Mire hogy igazat tü nem szolgáltatottok?
Tanácsot királynak mire nem jót adtok?

— — — — —
Leváltak nyelvekkel, kibe kigyóméreg,
Nem lehet felölem oly jó szó, ki érne,
Mert az nagy gyűlölség szívöket eltölté.

— — — — —
Az fővényen a viz mely hamar elszárad,
Ha nyil félbe törik, mely héába fárad,
Ugy járjanak ezek. Istenem! azt adjad.

— — — — —
Napvilágot sem lát az idéetlen gyermek,
Az tavaszi csigák cserepekben vesznek —
Az király tanácsi, adjad! úgy vesszenek.

— — — — —
Sok latrok vérébe hadd lábokat mártsák,
Hasznos a jámborség, hadd Uram! hadd mondják,
Vagyon Isten, vagyon, hadd Uram! kiáltsák . . . . .

A CII-ik zsoltárban saját sorsát látszik énekelni :

Nyomorult fejemtől fogadd kérésemet,
Uram! megtekintsed keserűségemet,
Ne rejtsd, ne fűdezd el előttem színedet,
Mindenek im rontnak, hajtsd ide fűledet.

— — — — —
Mert mint párah és fűst életem úgy mulik,
Idóm, ifjuságom búba, gondba romlik,
Mint tűzhely én testem elaszsz, küssebbedik,
Én tagom, mint forgács lángon, úgy enyészik.

— — — — —
De sőt mint egy vad publikán én úgy járok,
Mint puszta házakon bagoly én vigyázok,
Én éjjel és nappal csak nagy but kiáltok,
Keserűségemben egyesen ballagok.

— — — — —
Nincs nyugalmam, mint egy özvegy gerliczének,
Nincs vigasztalásom, mint egyes verébnek,
Mert én ellenségim mindennap nevetnek,
Káromló beszédet én fejemhez vetnek.

Rajtam haragodért ily nehezen élek,
 Kemény verésedért ez földön kesergök,
 Egyszer felemelél, kit el nem felejtök,
 Földhöz verél feljül, kit megemlegetök.

Az árnyék sötétbe estve meg sem tetszik,
 A levágott zöld fa hőben megváltozik,
 Az én tudóm, Uram! szinte úgy hanyatlík,
 Elenyészem majdan, életem végezík.

Segíts és ne halaszd velem jótétedet,
 Életem közepén ne vedd el lelkemet,
 Ne rövidítsd meg is futó életemet,
 Ugyan sem kívánom te hosszú üdödöt.

Időd és esztendőd te néked fogyatlan,
 Sem előd, sem véged nincs, úgy élsz aggatlan,
 Menyénél földnél elébb voltál s léssz azután,
 Mert mind te teremtéd azokat ez formán . . .

A CXXVI-ik énekben Dávid a zsidóknak hazájába térésén örvendez; mintha a fordító önsorsát is énekelné, midőn bujdosásából visszatért.

Édes hazánk földé felé hogy az Ur fordíta,
 Sionból elvitt rabjait hogy elbocsáttata,
 Örömlükben mi nem hívók, a mit szemünk láta.

Édest nevet szívünk, szemünk, ki elébb csak sira.
 Nagy örömmel kiki vígan feleinek mondja,
 Vig énekkel hangos nyelvvel az szent Urat áldja.

Az maghintők ha rossz földbe jó magukot (igy!) vetik,
 Nagy bánattal sirva hintik, mert lételét kétlik;
 De ha neki üdő szolgál, nagy örömmel gyűjtik.

Szép magunkat sirva hintők, hogy rabságra menénk.
 Az drága mag im jól termett, pogány közt hogy élénk,
 Im örömmel nagyobb részül szép hazánkba térénk . . .

A CXXXVII-ik zsoltárban ily hasonló vonatkozás van az ő sorsára a zsidó nép bujdosásából megtérésében:

Hogy édes hazánkból fogságra jutánk,
 Babylon földére messze távozánk,
 Útba vizek mellett együtt megnyugvánk,
 Édes hazánkon könnyezénk, zokogánk.

Istenünk házát, szép Siont említők,
 Romlott hazánk, pusztá földét kesergők,

Kire soha nem nézünk, azt ítélők,
Minden vigaságunkat ott letevők.

Édes muzsikánkat, mi citeránkat,
Vizi fűzekre akasztók lantunkat,
Halálos bánatra adók magunkat,
De az pogány nem eléglé mi bunkat.

Rontá, töré szép hazánkat, pusztitá,
A beteget sirni, nyögni sem hagyá,
A rabokat vig nótákra onszolá,
Hogy nyavalyán örüljenek, kéváná.

Uratok, Istenetek szent házában,
Az mely éneket mondatok az Sionban,
Mondjatok most is olyat az jóvában,
Talán ha szép, megtanoljuk hazánkban.

Sionbeli éneket de hogy mondjunk,
Pogány földön szent nótát de hogy vonjunk,
Isteni dicsérettel csufolkodjunk —
Nem ez földre való az mit ott mondtunk.

Azóta, hogy szép hazánkból eljöttünk,
Belőled, szép Jerusaleml kiköltünk,
Minden világi jót mi elfelettünk,
Nem tud lantot pengetni már mi kezünk.

Lantra nem mozdul, megragadt mi nyelvünk,
Valamig Jerusaleml nélkül élünk,
Mig hazánkról éneket nem kezdhettünk,
Addig énekre nincs kezünk és nyelvünk . . . .

Zárja be e kivonatokat a CXLVII. zsoltár, hol egyházi
költőnk Istent magasztalva oly felséges hangokban ömledez :

Énekekkel az Urat, szentek dicsérjétek,
Mert a mi Istenünket illeti szent ének;
Mert méltó s dicséretes hálát adni ennek:
Bölcs és kellő dicsíret legyen ez felségnek.

Nagy Ur az, ki az eget felhővel bevonja,
Kiből kellő esőjét az földre bocsátja
Hogy hegyen, földön, mezőn fű nőjön és széna,
Az barmoknak kenyerét ő így szolgálta.

Kellnek az Urnak azok, kik őtet becsülik,
Együgyű jámborságban Isteneket félik,
Kik csak ő tőle várnak, ígérését hiszik,
Hogy mindez világ ellen földeket megnézik.

Ládd e mikor akarja az eget megbontja,
 Az havat mint egy gyapjat egy beszéddel bányja,
 Mint hamut a zuzmarázt mindenre hullatja,
 Valamit hagy mind ég s föld ő szavát fogadja.

Égből az jeges esőt egy szóval hullatja,
 Darabonként az földre mikor akar adja,
 Az vizeket megkötí, hogy összefagyalja,
 Tűrhetetlen hideggé, hogy jégbe állatja.

Legottan meg tavaszszal, mihelyt parancsolja,
 Hatalmas beszédével jeget megolvasztja,
 Meleg szél:el az földet és vizet megfujja
 Az jéggel megállott viz ottan utát tartja. . . .

E zsoltárfordítások és énekekbe foglalt ótestamentomi helyek nemzeti nyelvünkre — úgy látszik — zsidó eredetiből áttétele Bogáthi F. Miklósnak a maga korában kitünő költőváltát teljesen igazolják, igazolva egyszersmind azt is, hogy ő azon kor önálló gondolkozásu theologiai íróinak egyike volt. . . . Az erdélyi szombatosok vallásos énekeit magukban foglaló Codexek összehasonlításánál fontolóra kell vennünk, hogy ők nem levén az alkotmány által védett hitfelekezet, nem volt nyilvános egyházi szervezetök, fejük, hiteles symbolikus könyvek kiadására joguk; a bibliát számukra Péchy Simon fogságában elkezdette fordítani, de halála miatt félben maradt, csak a T a l m u d b ó l vannak fenn általa fordított némi részek; úgy látszik, a Péchy igen tudós, önálló énekes-könyve helyett, az Unitáriusokéit vették át dallamaikkal együtt — a hittani jellegüket átalakították saját dogmáik szerint, minek alapja a s z o m b a t - ü n n e p l é s volt. A Dávid F. és Heltai által királyi helyben hagyással kiadott unitárius énekes-könyvet nem fogadhatták el, mert ez vagy szombatos álláspontjuk elhagyását, vagy az unitárius egyház joga megsértését foglalta volna magában. Természetes volt, hogy a kéziratban levő Bogáthiféle zsoltárokat vették be, azokat módosították, hozzá határozott szombatos jellegű énekeket toldottak Szent-Erzsébethen és Kis-Solymoson, hol — úgy látszik — egész énekes-könyv másoló irodája volt Péchy Simonnak és a Mátéfy-háznak, mely a szombatos egyházakat titkon énekes-könyvvel látta el, mindkét falu nagyobb része Péchy Simoné levén. Volt ez énekes-könyvekben — a mint fennebb láttuk — Péchy Simonnak is két szombatos-éneke; volt sok más önálló szombatos zsoltár és hym-

nusz, melyekben üldöztetéseiket panaszojják; mély vallásosság nyilatkozott azokban, s keserveik megindítóan vannak sok helyütt kifejezve, elannyira, hogy ének-szerzésök a bú elegiájának, a fájdalom költészetének mondható. S vajjon ezen állapotjukhoz illőbbet Bogáthi zsoltárainál találhattak volna? Dávid sorsa és sok üldöztetése az erdélyi szombatosok sorsának és lelki hangulatának, sőt a Dávid Ferenczet követő radicalis unitáriusokénak is egészen megfelelt. Ez volt egyik oka, hogy e gyönyörű szövegű zsoltárok közül csak egy-kettő vétetett fel az unitáriusok későbbi énekes-könyvébe; de egyszersmind annak is, hogy azok némely példányában ma nem csak az unitárius énekek dogmatikus részét és kifejezéseit, de a versek alakját és mértékét is megváltoztatva, itt-ott elszombatosítva találjuk. A változtatások mérvét csak az eredeti mutatná meg hitelesen, a mi, fájdalom! még valahol lappang.

Az Akadémia Szombatos-Énekeskönyvénel is e megkülönböztetést kell tennünk. Az első és főrész — mint érintve volt — a Bogáthi zsoltárait teszik. Lugossy József ebből idézte értekezése CIV. lapján a XXIV. és LXXXVIII-ik zsoltárt, a CXVI-ik lapon a XLV-iket, a CXVII-iken a CXXVI-dikat és a CXXVII-ik lapon a LXVI-ik zsoltárt. Ezek egyike sem Péchy Simonéi, hanem Bogáthi Fazakas Miklósé, tehát nem szombatosi, hanem unitárius énekek. Továbbá ugyan ott a II-ik vagy a valóságos Szombatos-Énekeket tartalmazó részből a C. és CI. lapon idézett Lugossy két töredéket, a CIV. lapon egy szombatosi éneket a CV. lapon Ujhold ünnepén czimüt, a CXVII—CXVIII. lapon: A hiveknek a vég szombatoní diadala czimüt, a CXXX. és CXXXI. lapon levő két töredéket, a CXXXIII. lapon levő négy rövid, valamint a CXXXIV. és CXXXV. lapon olvasható nagyobb s a CXXXVI. lapon levő két legutolsó rövid kivonatot. A CXXXI. lapon Lugossy által idézett két dogmatikus vers-szak azon énekből való, mely a szombatosok énekei közé a másolók vagy másoltatók által iratott vagy azok által, a kik idővel ezen könyvet lassanként gyarapították. Az egyik hely ez:

„Megtanultuk azt mi, hogy csak egyedül vagy (t. i. az Atya),
Társ nélkül mindennek hogy te bírāja vagy;
Utánad nagyobbá szerelmes fiadat,
Ember Jézus Krisztust tötted és hagytad — azt,
Hivek ő fejkül tartanak mint királyt.

A másik :

Ezért mi tenéked nagy hálákat adunk,
 Mennyen és a földön dicséretet mondunk,
 A Jézus Krisztussal örökké imádunk,
 És örök életet csak tetőled várunk.

Ezek a Szombatos-Énekek közt vannak ugyan, tőlük elfogadtattak (látható ez az Unitárius főtanodai példányban is a 325. lapon levő egy pénteki énekben), de tiszta unitárius, nem szombatos tanok, nem szombatos énekek, sőt mindkét hely az unitáriusoknak Dávid F. elítéltetése utáni hittani álláspontját mutatja, melyet 1584—88 között Baranyából Erdélybe visszatérése után Bogáthi is elfogadott, s a mint az I. cikkben említve volt, ily értelemben Szent-Demeteren nem csak prédikált, de több apró munkát is irt és hagyott hátra. Hihető, hogy ezek benyomása alatt írhatta ezt a szombatos pap, vagy, a mint már ez is érintve volt, azért, hogy ez unitárius tanoknál fogva a törvény oltalmát megkívánhassák részökre is.

Meg kell tehát igazitnom az általam igen tisztelt aggtudós Lugossy Józsefet azon tekintetben, hogy az Akadémia birtokában levő Szombatos-Énekek czimü Jancsó-Codex az én nézetem szerint csak annyiban felel meg ezen nevének, a mennyiben annak második, kisebb részét valóban ily énekek teszik; de elsőbb nagyobb része ($\frac{2}{3}$ -da) Bogáthi F. Miklós XVI. századi zoltárfordító és hirneves unitárius theologiai író műve, következőleg ezen zoltárookra és fordítójára tett különösen méltányoló és igaz észrevételek is őt s nem Péchy Simont illethetik, a kiének teljes bizonyossággal csak azon két ének mondható, melyben neve ki van téve, annyival inkább, mert az unitárius főtanoda legcorrectebb (1604-ki) példányában sajátkezü írása s nyilatkozata igazolja azt. Lehet, hogy ő módosított Bogáthi énekein, lehet, hogy az utolsó, t. i. tisztán szombatos-részben több éneke van; de ez az eddig ismeretes Codexekből és más adatokból nem igazolható; minthogy neve mint szerzőé sehol semmi czimlapon nem jő elé, ő szerzőnek, Bogáthi F. Miklós azért, hogy, énekeit szombatosok is használták, szombatosnak, Zoltárkönyve Szombatos-Énekeskönyvnek teljességgel nem mondható. Ki a szerzője ama valódi szombatos-énekeknek? ezutáni nyomozások dönthetik el.

Meg kell továbbá igazitnom a nagy tudományi tekinté-

lyü Toldy Ferencz Magyar Irodalomtörénet című műve azon helyét is, a hol Bogáthi F. Miklóst (akár az öregebb, akár az ifjabb volt) szombatossá lettnek írja. Én azt hiszem, hogy az általam felhozottak a felfogás és ítélet téves-voltát igazolják, rámutatva egyszersmind a forrásra is, melyből a Bogáthi vélt szombatossága felöli nézet az irodalomba juthatott. A szombatosok elfogadták zsolttárait tiltott isteni tiszteleteikben használás végett, s hogy megtámadni őket ne lehessen, más unitárius dogmatikus énekeket is átvettek, ez oknál fogva s így tapodhatott hozzá a szombatos-név.

Azon hozzászólások, a miket igen tisztelt Lugossy ur a Jancsó-Codex keletkezési idejére nézve akkor tett, mikor csak az az egy példány volt ismeretes, az azóta napfényre jöttek s főleg az erdélyi muzeumi példány ismeretessé léte óta alapjait elvesztették, be levén bizonyítva Bogáthi F. Miklós zsolttárányvének az 1584. Thordán bevégzett Énekek-Énekek című költeményével egy időben, tehát ez évben keletkezése. Az a tény, hogy Bogáthi ez utóbbi művében maga hivatkozik XLV-ik zsolttáránykére, minden kételyt eloszlat.

Hátra van a személy-kérdésben való vélemény mondás. Vajjon t, i. mindazon prédikatori és theologiai, valamint egyházi és világi költészeti művek 1575—1502. közt az unitárius pap Bogáthi Miklóséi-e, a ki Dávid F. elvrokona, üldöztetésében egy ideig társa volt, vagy a Zsolttárány és Jób-könyvére s más bibliai könyvekre készített költői művek egy ifjabb Bogáthi Miklóséi, a kolozsvári főtanodai 1604-ki példány szerint a p a p B o g á t h i f i á é? Min alapul a Codex czimlapján ez állítás? nem tudom, bizonyítékot rá nem láttam. A művek kelte, helye, ideje, az ajánló-levelek, még a verselés is legnagyobbára ugyanazon egy egyént látszanak mutatni. . . Fogjuk össze az ide vonatkozókat. . . . Legelső nyomtatott művét (S z é p H i s t o r i a) Bogáthi 1575. írta, hol? nem mondta meg. Latin ajánló-levele fordítva ez: A vers tárgya és ajánlása = *Argumentum et Dedicatio Carminis in Capitibus Versuum*; áll 5 vers-párból; 11 évvel később, 1586-ban Jób-könyvére versben irt s kéziratban maradt *Magyar ázatát* (Paraphrasis) vagy szabadon átdolgozott fordítását Sós-Thordán írta, ajánló-levele ime ez: A versek tárgya, az ajánlat és vers-fők = *Argumentum, Dedicatio et Capita Versuum*. E nagy eszmerokonság s elsajátítási me-

részség nem méltán sejtet-e egy író? Az első ajánlva volt Márton nevű főurnak*), írta menyegzőjére, de hogy ki azon ur, nem mondotta meg, s ha nem Berzeviczey Márton, Báthori István lengyel király kancellárja — a mit hogy miért gyanitok, mindjárt elmondom — akkor ez irodalom pártoló főur s Bogáthi Mecenása ismeretlen. Egyik versében ily hely jó elé: Ne nézd az ajándék minőségét, nézd a szándék tisztaságát: te méltó vagy az adományra =

Consule non munus, sed mentem aequi bonique,

Nam scio te meritum, Dona priora Virum.

Az író itt magát Bogáthi F. Miklósnak mondja.

A bizonyításul idézett második mű Kornis Farkashoz írt ajánló-levele 9 vers-párból áll; írója valódi böcsészai szemlélődések közt panaszoja benne sorsát és súlyos bánatát, mindenkitől szeretett fia elvesztése fölött, kérdi: Isten igazságától származik-e, hogy a kegyesek ily súlyosan látogattatnak? s vigaszul Jób példáját hozza fel. Végső verse az előbbivel csaknem egy eszmét fejez ki: Vedd kedvesen e — héberektől is nehezen megérthető — verseket, tartsd hozzád méltóknak s szándékomat magyarázd jóra =

Accipe difficili vel hebraeis Carmina sensu,

Dignaque te reputa, consulitopue boni . . .

A költemény kelte helyéről azt mondja, hogy Thordán tervezte a pestiskor keserves állapota közt, de Székelyföldön végezte be; magát sehol nem nevezte meg, de az 1608. évi másoló kipótolta ezt: Authore . . . Nicolao Peljdis Bogáthio, mi a Figulussal egy.***) E mű nincs kinyomatva. Az Énekek-Éneket s nézetem szerint a Zsoltárkönyvet is Sós-Thordán — mint maga mondja — fél kedvvel írta, nevét itt se mondva meg. De már második nyomtatott művét: Mátyás király és az utána következő királyok krónikáját szintén koplalva Thordán végezte 1586-n. A hét pár-versből álló ajánlólevél érdekes életirati adalékhoz juttat. A Bogáthi Fazakas Miklós neve, mint szerzőé, itt is határozottan ki van fejezve, a midőn írja, hogy Mátyást már mások megénekelték, ő — Bo-

*) Et tibi, regali, Martine, vir optime, Sede
Edite

**) πηλός görögül sár, agyag, tehát = agyaggal dolgozó = Figulus = Fazakas, nomen patronymicum. Helyesebben így lett volna mondva: Nicolao Pelide Bogathio.

gáthi Miklós — később idők történeteit beszéli el. Ó-Thordán írta művét — ugymond — midőn az ottani ifjuságot tanította. Irt volt még ilyesmit akkor is, midőn már Báthori István lengyel király volt, kit hogy az Isten jobbájával védelmezzen, kéri. Vajha az hazáját, a tudományokat és a szent vallást is oltalmazná! *) E vonatkozás gyanítatja velem, hogy a legelső műve ajánló-levelében említett Márton a lengyel király Canczellára lehetett. Hogy Bogáthi a thordai unitárius tanodában ez időben tanított, innen világos, s úgy látszik, hogy csak iskolatanító, akkori néven: m e s t e r = Rector volt, a kit valóban szegényesen fizettek; fizetését évenkénti alamizsnából kapta az ottani eklézsia unitárius híveitől. Ez állomás nem volt állandó, de évről évre fogadtak tanítót meghatározott fizetésre. A város is el volt pusztulva. Textoris (Cromer) Péter ottani Rector így jegyezte fel mesterré fogadtatását: Elvégezvén az én kiszabott esztendőmet a romlott és szinte teljesen elpusztult Thordán 1608. jul. 26-án, az odavaló polgárok által (adja Isten, hogy legyen az rám nézve szerencsés és boldogító!) 1608. aug. 3. fél esztendőre ismét megválasztattam, adnak nekem fizetésül 25 forintot, két köből buzát; bíró Pálfí János volt. **) A thordai Rector a városi jegyzői hiva-

*) A vers-szakok kezdő betűiből a következő hét vers pár áll elő:

Matthiam cecinere alii, kane Musa sekventes,

Matthiae Hungarikos post fera fata ducos,

Illa sed Ambrosivs dedit, ista BOGATHIWS aevo

NIKOLEOS illis posteriore kanit.

Akcipe kvod potuit dare, d(v)m docet ipse jventam

Thorda tuam, mvnvs, consulitokve boni,

Idem si aveas, sibi Thorda vetvsta datvrvm

Si sciat haec Thordae posse placere refert.

Talia jam Stephano moderante Polonika nestro

Skeptra dabam, cwi siut Numina dekstra precor.

Ille vtinam Patriamkve suam t(v) weatvr et artes

Cvm sankta foveat Religione bonas.

Avdiat haec vtinam, sic prospera kvelibet hujus

Acta D — — — — is Domino non prohibent — — —

Horányi is közli: Nova Memoria . . . Tom. I 303—306 ll. Ő a versekben levő hibákat a correctornak vagy e versek valamely megtoldójának tulajdonítja. Én e krónikás elbeszélés oly kiadását nem találtam föl, hol ez ajánló-level külön is meg lett volna. Ez ismertetésből az sem tűnik ki, kihez volt az írva. Ugyan ő említi Bogáthi Zsoltárait és Mennyei Jelenésekről irt művét is, a mik nyomtatatlan maradtak.

**) Fosztó Uzoni Unitárius kézirati Tört. I. köt. 344. l. a sz. kereszturi gymnas. példánya szerint.

talt is vitte s ezért külön fizetést kapott. Cromer erről is tartott fenn tudósítást. „Midőn én Thoroczko-Szentgyörgyről Thordára visszajöttem, Székely Gergely bíró ur, a jegyzői fizetésen kívül, adott nekem viselt rectori tisztemért 2 forintot, Makai Deák 3 frt. 1610-n sept. 8. Székely Gergely bíró ur a senatori háznál a jegyzői tisztért adott 1 forintot, sept. 19. Kovács Balázs a város malmából két köből búzát, egyiket a rectori, másikat a jegyzői hivatal viteleért, a mely hivatalra május 1-én fel is eskettek, mert azt akarták, hogy legyen állandó lakásom Thordán; május 10-n ismét tiz köből búzát adtak a két hivatal fizetésében . . .“ *) Kénosi Tözsér János, a halhatatlan emlékezetű unitárius egyházi történetíró emlékirata szerint **) a thordai unitárius algymnasium épült 1589-n a Sós-patakon feljül egy hegyecske-re. Legelső eddig ismeretes Rector itt Szentmártoni Bálint volt, a kit 1506-n sept. 27-én hívtak meg kolozsvári Scholamesternek ***); 1508. lett Csanádi Pál 1509 végéig; 1607—10-n Textoris Péter ****). Szentmártoni legalább az iskola felépítésétől (1589-től) kezdve lehetett thordai Rector, s minthogy Bogáthi Miklós — a mint előbb láttuk — 1576-n valóban Thordán az ifjuságot tanította s koplalásról haragudva panaszolt, 1584-n Sós-Thordán fél kedvvel írta az É n e k e k - É n e k e gyönyörű paraphrasisát, 1586-n fia elvesztése fölött ismét Thordán keseregve gondolta ki J ó b k ö n y v é r ö l i r t S z e n t k ö l t e m é n y é t, s Homoród-Szent-Pálon végezte be: úgy vélem, hogy az ő ez időben Thordán rectori tisztnben léte történelmi tényül elfogadható, a mire erős érvek a Textoristól idézett adatok, mik az ottani Rector csekély fizetés miatti nyomorúságos állapotát kétségenkivülivé teszik.

1570. Tötörben írt 3-ik nyomtatott művében is mint Bogáthi Pelides Miklós van megnevezve, a 4-iken csak mint Bogáthi, a költő, az 5-ikben (Aspasia) mint a Fazakas nemzetségből származott Bogáthi Miklós. Papi és theologiai művei szerint 1582-ki gerendi papságából

*) Fosztó Uzoni Unitárius kézirati Tört. I. köt. 344. l. a sz. kereszturi gymnas. példánya szerint.

**) Lásd azon gymnasium kéziratban levő adatokban gazdag Anyakönyvben = Matricula.

***) Fosztó Uzoni . . . I. köt. 388. l.

****) Kénosi Tözsér János Emlékiratában.

Baranyába távozása, onnan Fosztó Uzoni szerint *) 1585. vizs-
 zatérte után ötödfélévig Szent-Demeteren, 1589-en tul kolozs-
 vári papsága idejében mindig N. P. B. és Bogáthi F. Mik-
 lós név alatt fordul elé, 1591—92. átnézett s a mint fennebb
 3. 4. 5. szám alatt érintve volt, javítva kiadott műveiben, va-
 lamint halálakor is folyvást Bogáthi F. Miklós néven
 neveztetett; sehol nincs vonatkozás idősb és ifj. Bogáthira vagy
 apa és fiu íróra. Honnan vétetett hát a „fiu“ szó? Azt hiszem,
 görög utánzás; mint Pelides Achillesnek is neve, atyjáról Pe-
 leusról, ugy valamely tudakos a Pelidis szóból Bogáthinak
 fiát alkothatta meg. A többi Bogáthi-Codexek egyikén sem
 fordul elé egynél több. . . Okot szolgáltatathatott rá az is, hogy ő
 ugyanazon időben irt két művében magát Thordán s a harma-
 dik előszavában Szent-Demeteren és a Székelyföldön Homoród-
 Szentpálon lakónak irta. Harmadik ok az erdélyi muzeumi Co-
 dexben levő költeményeknek a Bogáthi-féle más művektől nagy
 különbözése, mely utósókban a conceptio ereje s a verselési
 technika nagyobb tökélye őt korábbi költészeti színvonalánál
 sokkal magasabban mutatják. Mintha más költői szellem álla-
 na előttünk, mely hol bús, hol ábrándos hangulatával s az irány
 természetes és egyszerű szépségeivel megragad és lelkünket sok
 helyt valódi gyönyörrel tölti el. Ezekből következtethették két
 Bogáthi létét, figyelmen kívül hagyva azt, hogy a költőt nagy
 tárgy inkább inspirálja s a belső fejlődés a telő idővel mind
 nagyobb mérvű . . . Még csak halálát jegyzem meg. „Szeren-
 csétlen és végzetes vala ez esztendő egyházunkra nézve —
 mondja Fosztó Uzoni az 1592-ik évről. Hunyadi Demeteren ki-
 vül még több fényétől fosztotta meg egyházunkat. Meghalt
 előtte néhány hónappal Basilius István, Bogáthi F. Mik-
 lós és Pictoris Miklós — egyházunk nagy diszei. Mert alig
 lehetett valaki szorgalmasabb, a nyelvekben tudósabb, az igaz-
 ság nyomozásában gondosabb, mint Bogáthi Miklós, alig
 Basiliusnál munkásabb s az igazság terjesztésében igyekezőbb,
 Pictorisnál szilárdabb és tekintélyesb; és így kevés nap alatt
 Bogáthiban a tudományt, Basiliusban a szorgalmat, Pictoris-
 ban a tekintélyt, Hunyadi püspökben az éles elmét és tudományt
 veszítettük el; de mindezek helyébe Isten másokat állított.“ **)

Teljes és minden kételyt kizáró bizonyosságot csak a Zsoltár-
 könyv és a Balássihoz irt előszó és neki ajánlott könyv eredetijének

*) Fosztó U. I. köt. 293. l. sz. kereszturi középtan. péld.

előkerülése nyújthatna; az én ítéletem végre az előadottak alapján az, hogy az elősorolt művek mind egy Bogáthi éi; ha mások ellenkezőről meggyőznek, nagyobb igazságuknak engedni fogok.

E nagybecsü mű elpusztulása is a Báthoriak előzetes könyvvizsgálati szigorának tulajdonítható. El kellett rejteni magát, bujdosódni alattuk mindannak, a mi unitárius volt. Vajha azért, hogy e hitvallás ne terjedjen, annak zászlóvivő tériaiban élő erős nemzeti szellemet s nagy írói tehetséget a nemzeti irodalom pótolhatlan kárára el ne fojtották volna! S vajha Bogáthi Miklósnak azon elégtétel adatnék valaha, hogy költői szépségekben gazdag Zsoltárkönyve,*) Jób énekei s az Énekek Énekére irt gyönyörű paraphrasisa kiadásával XVI. századi irodalmunkat gyarapíthatnók! Balassa Bálint emlékezetét csak imént koszoruzta meg a nemzet, műveinek s azok közt nehány zsoltárának is a m. Történ. Társaság által megjelentetésével.**) Szenczi Molnár Albert nevét dicsőítik, mint a zsoltárok rimes énekiróját. Szerencsések ők. Egyiket hatalmas protestánsok, másikat hatalmas nem-protestánsok karolták föl. De Bogáthi unitárius, kinek lenne iránta szeretete? Ki veszi fel az ő ügyét? Pedig ő az összes zsoltárokat rimes versekre tette s itt-ott ékebben mint Balassa. . . Utalok közléseimre. Molnárt pedig 20 évvel előzte meg. Ideje lenne, hogy benne is a jeles magyar költőt nézzük, megismerjük s becsüljük. Ideje lenne, hogy az irodalomtörténet neki igazságot szolgáltatson. A mit Lugossy Péchiről magasztalólag, szinte exáltálva irt s a miket én életéről s költészetéről közöltem, az eddiginél szebb helyre fogják állítani, kell hogy állítsák Bogáthi Fazakas Miklósnak, a XVI. század egyik legkitünőbb theologusának és egyházi énekköltőjének írói nevét.

(Vége.)

JAKAB ELEK.

*) E tanulmány Kolozsvárra küldetése után jelent meg Koncz József tanár és könyvtárnok ur nagy érdekű közleménye Péchi Simon bibliafordítása czim alatt a Protest. Egyh. és Isk. Lap idei 12-ik számában. Itt a 369. oldal 34—36 soraiban Péchi maga, leányát szenvedésében arra buzdítja, hogy maga imádkozzék Istenhez sirással, zokogással. . . És ha tud, ha annyira tudna, akár a Bogáthi Zsoltár-ából s akár az én fordításomból (érti a magáét) a 38. 39. 40. 41. zsoltárokat imádsága példájára olvashatja. Tehát, hogy Bogáthinak zsoltárai voltak, Péchi maga fenhagyta. A magái prózában vannak, a mint én kimutattam.

***) Gyarmathy Balassa Bálint költeményei. A m. tört. társ. megbízásából. . . Szilády Áron. B.-Pest, 1879. Bevezetés I—LIII. Szöveg 1—351. ll.

ÉRTESÍTÉS AZ UNITARIUS ISKOLÁKRÓL.

1. A kolozsvári főtanodáról.

A lefolyt tanév kezdődött 1879. szeptember 1-én. Szeptember 4-ig a beiratások, felvételi-, pót- és javító vizsgálatok történtek s az órarend állítottatott meg. A főtanoda ünnepélyes megnyitása isk. felügyelő gondnok Tkts. Kőváry László ur s a tanári kar jelenlétében szeptember 4-én d. e. 10 órakor volt, mely alkalommal a felügyelő gondnok ur az ifjusághoz beszédet intézett s a következő két évre újból megválasztott igazgatót beiktatta, a ki szintén buzdító beszédet tartott. Jelen volt ez ünnepélyes megnyitáson Chalmers András cambridgei lelkész hitrokonunk is, ki azt később az „Unitarian Herald“ című heti lapban igen érdekesen írta le. A rendes előadások szeptember 5-én, d. e. 8 órakor kezdődtek el.

Felvetetett a papnöveldebe papjelölt és papnövendék összesen 21. A gymnasiumba rendes tanuló 235, magán tanuló 6, összesen 241. Az elemi iskolába rendes tanuló 71; mindössze 333. Évközben kilépett vagy más pályára ment a papnöveldeből 1; a gymnasiumból 19; az elemi iskolából 4. Meghalt a papnövendékek közül 1; a gymnasialis tanulók közül 2; az elemi oszt. tanulók közül 1. Nem vizsgázott 10; osztály-ismétlésre utasítottatott 13. A tanév bezártakor volt 305. Az osztályozás eredménye szerint: kitűnő 52, dicséretes 82, elsőrendű 127, másodrendű (secunda) 26. Nemzetiség szerint: magyar 323, német (szász) 1, román 9. Vallás szerint: unitárius 159, ev. ref. 52, ágost. hitv. 18, r. kath. 45, g. kath. 14, g. keleti 6, mózes vall. 39.

Az egész intézetben működött 10 rendes és 4 póttanár, 3 tanárjelölt, 5 köztanító és 6 szaktanító, összesen: 28. Tornászatra ez évben is csak a gymnasialis osztálybeliek jártak a városi torna-vivodába. A VIII-ik osztálybeliek az egyik tornaórán vívni tanultak. A tornászattól s vívásból a vizsgálat jun. 13-án tartatott meg. Az első félévi közvizsgálatok folyó évi január 26-tól febr. 4-ig; a második félévben pedig junius 17—26-ig tartattak meg. Mindkét vizsgálat alkalmával Kőváry László és P. Horváth Kálmán buzgó isk. felügyelő gondnokaink, úgy szintén az E. K. Tanács által kinevezett vizsgálóbizottság tagjai közül is többen főtanodánk iránti meleg érdeklődésöknek szép jelét adták.

Érettségi vizsgálatra jelentkezett 25 r. tanuló. Az írásbeli vizsgálat megtartatott május 5, 10 és 11-ik nap-

jain. A szóbeli junius 28-án és 29-én. Érettnak nyilvánítottatott kitűnő osztályzattal 5, dicséretessel 6, elsőrendűvel 6. Visszavettettek egy vagy két tantárgyból szeptemberig 7, új érettségi vizsgatételre utasítottatott egy év múlva 1. A jelentkezettek közül jogtudományi pályára szándékozott menni 4, papi pályára 7, tanári pályára 1, természettudományi szakra 1, gazdasági pályára 6, katonai pályára 2, tengerészeti pályára 2, bányászati pályára 1, adóhivatalhoz 1.

Papi szigorlatra jelentkezett 4, u. m. Vitális Elek, Végh Mihály, Kanyaró Ferencz és Raffaj Zsigmond, kikkel az írásbeli vizsgálat megtartatott jun. 26-án, a szóbeli jun. 30-án. Mind a négyen dicséretes eredménnyel állták ki a szigorlatot.

Főtanodánknál az igazgatói hivatal két évi tartama lejárván, a Székely-Keresztúron tartott Zsinati Főtanácson újból megválasztatott két évre igazgatónak Kovács János.

Hajós Béla a „Richmond Anna“ tanári állomásról lemondván, helyébe Derzsi Károly tordai középtanodai tanár választatott meg, a ki azonban közbejött akadályok miatt nem foglalhatván el új tanszékét, az E. K. Tanács Derzsi K. kérését tekintetbe véve, az E. Főtanács jóváhagyása reményében a tordai középtanodához megválasztott Boros Györgyöt alkalmazta egy évig ideiglenesen. Boros Gy. a néhai Simén Domokos tantárgyait adta elő; a Hajós Béla tantárgyait pedig póttanárok tanították.

A lefolyt tanévben életbe léptettük a „Tudósító“ könyveket, a melyek által a tanulók magaviselete és előmeneteléről a szülők vagy helyetteseik egy évben háromszor értesítetnek. A tapasztalat azt mutatja, hogy ez intézkedés nagyon czélszerű és üdvös a tanulókra nézve.

Az osztályfőnökség s az osztálykönyvek használata is ez évben állítottatott fel.

A német nyelv tanítása, mely eddig különböző kezekben volt, az I—VIII. gymn. osztályokban két szaktanóra bízott.

Az E. F. Tanács intézkedése folytán, a III. éves papnövendékek a vallás és közoktatási minister ur ő nagyméltósága engedélyével a kolozsmonostori m. kir. gazdasági tanintézetben a gazdaságtan ingyen hallgatták.

A tanuló ifjuság magaviselete erkölcsi tekintetben és a fegyelmet illetőleg kielégítőnek mondható. Csak egy esetben kellett szigorubb büntetést alkalmazni. A mikor is egy VII. oszt. tanuló tanácslólag (consilium abeundi) elutasított; egy I. éves papnövendék pedig erkölcsi kötelevény adásra ítéltetett. A többi büntetés nemek inkább egyes mulasztásokért történtek s jóval kevesebbek voltak mint a megelőző években.

Az egészségi állapot egészben véve sokkal kedvezőbb volt, mint a múlt tanévben. Főtanodánknak négy növendéke esett a

halál áldozatául, u. n. Florer József I. el. oszt. r. kath. vallású tanuló, ki Kolozsvárt a szülői háznál hunyt el roncsoló toroklobban 1879. okt. 10-én. Siménfalvi Árpád II-éves papnövendék, ki a főtanoda kórházában 1880. jan. 25-én halt meg agylobban. A szerény magaviseletű és jóigyekezetű ifju már a mult tanévben is annyira szenvedett tüdőgümő betegségben, hogy hét heti gyógykezelés után haza bocsáttatott, hol egészsége annyira helyre is állott, hogy szeptember elején mint virágzó kinézésű ifju jelent meg, de fájdalom! jobbléte csak 1880 január elejéig tartott, midőn agylobot kapva, pár heti gondos ápolás daczára meghalt. Bota József III. gymn. oszt. unitárius vallású tanuló szintén a főtanod. kórházban halt meg 9 napig tartó súlyos hagymázos baj következtében, márczius 11-én. Csipkés Albert VII. gymn. oszt. unit. vall. tanuló május 29-én rövid ideig tartó betegség után, Tordán, a szülői háznál hunyt el. Nyugodjanak csendesen az élet színteréről oly korán elszólitott kedves ifjak! A gyászoló szülők, rokonok s barátok megsebzett sziveire pedig az egek ura küldjön vigasztalást fájdalmas veszteségökben.

A főtanoda kórházában a rendes orvos jelentése szerint gyógykezeltetett 29 beteg, (28 unitárius, 1 r. kath.) kik mind vidékiek voltak, s a fennebb említett Siménfalvi Árpád és Bota József elhunyt tanulókon kívül, a többiek teljesen meggyógyulva jöttek ki. A kórházra tett összes kiadás 252 frt 65 kr. mely összegből csak 20 frt és 13 krt fizettek vissza a gyógykezelt betegek, a többit az E. K. Tanács, mint szegénysorsu tanulóknak elengedte.

A kórház r. orvosa dr. Gálffy Endre, honvéd törzsorvos, ki lelkiismeretes buzgósággal látogatta és gyógyította a betegeket; továbbá dr. Bartók István és dr. Gyergyai Árpád pót-tanárok szintén készséggel és odaadással vettek részt a főtanodában levő fenjáró betegek gyógykezelésében. Özv. Főtisztelendő Kriza Jánosné pedig, mint az igazgatóság által kinevezett felügyelőnő, sokszor meglátogatta a betegeket s hol szóval, hol pedig tettel befolyt betegségeik enyhítésére. Beteg-ápoló Barabás Károly és neje szintén buzgósággal és nemes bánásmóddal teljesítették kötelességeiket. Fogadják az illetők e helyen is a beteg tanulók iránt tanusított buzgalmukért az igazgatóság hálás köszönetét.

A kórházfelügyelőséget az E. K. Tanács megbízásából Kovács János igazgató vitte. Kelemen Beniamin áldozatkész hitrokonunk s e kórház alapítója ez évben is ajándékozott egy szekér fát. Bartalis József egy párnát és egy darab viasszas vásznat. Fogadják szives köszönetünket.

A lefolyt tanévben a sok javításon kívül a 27-ik számú lakószoba újból padoztatott. A 35-ik sz. tanterem pedig teljesen felszereltetett.

Különböző intézetektől jött 43 drb. „Értesítő“ az 1878—79-ik tanévről.

Az országos m. kir. statistikai hivatal ez évben is ajándékképpen megküldötte összes kiadványait. A „Franklin társulat“; továbbá: Aigner Lajos, Lampel Robert, Lutsch József, Steiner Zsigmond, Maurer Adolf, Tettei Nándor és társa, Hoffmann és Molnár könyvtárosok több tankönyvet küldöttek meg mutatványul, melyek a tanári kar könyvtárába helyeztetek el.

Adler Albert VIII. oszt. tanuló a természettani szertár számára ajándékozott egy távcsőt.

A főtanoda könyvtára gyarapodott vétel útján 13 drbbal, ajándékozás útján 242 drbbal. Ebből dr. Brassai Sámuel egyetemi rector ajándékozott 180 drbot, dr. Bartók István 1 drbot, Foith Károly 1 drbot, Ürmösi Gyula 23 drbot, a kolozsvári tud. egyetemi kör 1 drbot, a magyar tud. akademiától jött 36 drb. Ezeket hozzáadva a mult évi 22,788 drbhoz, a könyvtár áll jelenleg 23,043 drb könyvből. Ezen kívül a „Farkas Sándor alap“-ból jár a tanári kar részére 8 különböző tudományos és szakfolyóirat. Angolhoni kitirokonaink küldötték az „Inquirer“ czimű heti lapot; amerikai hitrokonaink az „Unitarian Review and Religious Magazine“ tudományos havi folyóiratot. Kovács János ig. tanár ajándékozta a „Christian Register“, az „Unitarian Herald“ és „Renaissance“ czimű heti lapokat.

Az ifjuság az igazgatóság engedélyével f. évi május 26-án a „Lövölde“ helyiségében a két egyeslet könyvtára s a kórház-alap javára szépen sikerült májális rendezett, melynek tisztta jövedelme volt: 274 frt 39 kr. Ebből a kórház részére juttott 93 frt 46 kr.; a papnövendékek könyvtárának 90 frt 46 kr. s az ifj. olvasó önképző egyeslet könyvtárának 90 frt 47 kr.

Ifjusági egyesletek és alapok:

A papnövendékek „Olvasó és önképző egyeslete“, melynek védnöke t. Péterfi Dénes tanár ur, tartott összesen 18 gyűlést. A gyűlések tárgyát szavalatok, vitatkozások, felolvasások s egyéb egyesleti ügyek elintézései képezték. Irodalmi pályázat kettő volt kítüzve, u. m. egy husvétii egyh. beszéd és egy ifju felett mondandó könyörgés készítése. Mindkettőre csak 1—1 pályamű adatott be, de mivel ezek is a kítüzött határidő után érkeztek s absolut becsesl egyik sem birt, a jutalom nem adatott ki. Vitális Elek III. éves papnövendék több izben tartott felolvasást. Az egyeslet kebti lapja „Egyházi lap“ ez évben is szerkesztetett s megjelent összesen 20 szám, melyeknek tartalmát részint eredeti egyházi és bölcsészeti dolgozatok, részint angol és német művek fordításai tették.

Az egyesletnek a következő folyóiratok és lapok jártak: „Keresztény Magvető“, „Prot. egyh. és isk. Figyelő“, „Néptanítók lapja“, „Prot. egyh. és isk. lap“, „Család és iskola“

és „Gyakorlati lelkész-tár“. A „Ker. Magv.“ és „Néptanítók Lapja“ az illető szerkesztőktől ajándékba küldetett. Kovács János ig. tanár ajándékozta az „Unitarian Review and Religious Magazine“ czimű folyóiratnak, valamint a „Christian Life“ czimű heti lapnak egy-egy évi folyamait.

Az egylet könyvtára vétel utján gyarapodott 3 művel s Főtiszt. Ferencz József püspök ur ajándékozta a „Székely-Kereszturon tartott zsinati gyűlésen mondott beszédeket“. A könyvtár áll jelenleg 627 drb. könyvből. Az egylet évi bevételé 135 frt és 11 kr. volt; a kiadás 19 frt és 20 kr. E szerint a jelenlegi pénz vagy 115 frt és 91 kr., mely összeg a takarékpénztárban van elhelyezve.

Az „ifjusági olv. önk. egylet“ tartott az év folytán 31 gyűlést, melyeknek feladata az önképzés és az egylet ügyeinek vezetése volt. Az évi bevétel 429 frt 36 krt tett; a kiadás 288 frtot és 3 krt.; pénztári maradék 141 frt 33 kr., mely a takarékpénztárban van elhelyezve.

Az egylet ez évben is több jelét adta életképességének s tagjai komoly törekvésének. Gyöléseiben több rendbeli felolvasások voltak. Szavalmati versenyt is több ízben rendeztek, s mint legjobb szavalmók 2—2 drb. 1 frtos tallért nyertek: Székely Mózes és Sinczki Ferencz VIII. oszt. tanulók.

Irodalmi pályázat volt 10, s prózai művekkel jutalmat nyertek: Péterfi Lajos VIII., Deák Lajos VII. és Györfi József VI. oszt. tanulók; kötött művekkel: Péterfi Lajos és Györfi József.

A Lendvai-Latzkócziné alapítványból jutalmat nyertek: Történelmi tanulmányal Fazakas Lajos VIII. oszt. tanuló 4 drb 1 frtos tallért; neveléstani értekezésel Kanyaró Ferencz III. papnövendék 4 drb 1 frtos tallért; társadalmi tanulmányal Péterfi Lajos VIII. 4 drb 1 frtos tallért; a esthetikai tanulmányal Péterfi Lajos VIII. és Györfi József VI. o. t. 3—3 drb 1 frtos tallért; német fordításal Máday Arpad VI. 2 drb. 1 forintos tallért.

Isk. felügyelő gondnok tkts. Kóváry László ur egy társadalmi tanulmányra adott 3 drb 1 frtos tallért, melyet elnyert Fazakas Lajos VIII. o. tanuló.

Az egylet „Remény“ czimű lapjából megjelent 21 szám.

Az egylet könyvtára, mely ez évben is vétel és ajándékozás utján tetemesen gyarapodott, áll 2,254 kötetből (1831 darabban).

Mltsgs. Incze Mihály ur — mint rendesen — ugy ez évben is adott 20 frtot, melyből több jeles könyv szereztetett meg. Főtiszt. Ferencz József püspök ur a „Székely-Kereszturon tartott zsinati gyűlésen mondott beszédeket“ ajándékozta; Mltsgs. Jakab Elek levéltár-igazgató ur „Dávid Ferencz emléke“ czimű művét; Nsgs. Buzogány Áron miniszteri titkár

ur a „Székely művelődési egyesület évkönyvét“; tkts dr. Nagy János ur a „Székelyek scythia-hun eredetűsége és az ellenvélemények“ czimű művét; Ürmösi Gyula ur pedig ajándékozott 24 db értékes könyvet.

Az egyesület saját költségén járattott 3 szépirodalmi, 2 politikai és 1 humorisztikus lapot. A „Maros Vidék“ czimű lapot az illető szerkesztő ingyen küldötte, az „Erdélyi Gazdát“ pedig t. Szenkovics Márton ur ajándékozta.

Az egyesület 1879. nov. 10-én a „Dávid Ferencz emlékeztérére“ kegyeletes ünnepélyt rendezett, valamint az 1848. márczius 15-ének emlékét is megünnepelte alkalmi ima-, beszéd- és szavallatokkal. A szokásos zárünnepélyét jun. 20-án az Apollókör és Dalkör közreműködésével szép számú közönség előtt tartotta meg. Ez igen jól sikerült ünnepélyen De Gerando Attila, író is jelen volt dr. Brassai Sámuel egyetemi rector és Sám. László ev. ref. főtanodai tanár urak kíséretében. Az alapszabályok értelmében ez egyesületnek minden papnövendék és felosztályu ifju köteles tagja lenni. Az egyesület védnöke t. Péterfi Dénes tanár ur volt.

Az alosztályuak (III—V.) „olvasó egyesülete“ is szép könyvtárral rendelkezik, melyet az évi tagsági díjakból korukhoz és értelmi fejlettségökhez illő művekkel gyarapítanak s szavallati versenyeket rendeznek egy köztanító vezetése alatt. Járatták a „Hasznos mulattató“ folyóiratot. Az egyesület védnöke t. Ulár Pál tanár ur.

A „Kölcsönző-egyesület“. Alapítója Lendvai-Latzkócziné de-rék művésznő. Állandó alapja 200 frt, melyből a tanulók csekély kamatra 2—2 frt kölcsönt vehetnek ki. Az így begyűlt kamatokat pályadíjak kifizésére fordítják. Az egyesület vagyona, mely a takarékpénztárban van elhelyezve, jelenleg 215 forint 57 kr.

Az „Apollókör“. Célja és feladata az ifjuság között a zene-ismeretek terjesztése és fejlesztése. A rendszeres zenetanítás és zenetanulás ápolása és fentartása, különös tekintettel az egyházi zenére. Zenészeti eszközök beszerzése s azoknak, mint a főtanoda és az „Apollókör“ elidegeníthetlen vagyonának megőrzése és gondozása. Alaptőkéje 573 frt 47 kr., mely a takarékpénztárban van elhelyezve. Volt ez évben 10 működő tagja, kiket t. Oberti B. János, zeneconservatoriumi igazgató ur hetenként 2 órán minden díj nélkül nagy buzgalommal tanított. Az ifjuság által rendezett ünnepélyeken a kör tagjai sikerrel működtek. Az „Apollókör“ védnöke Barabás Ábel isk. főnök.

A főtanodai „Dalkör“. Célja: az ifjuságnak műénekekben való gyakorlása. Tagja lehet minden olyan felosztályu ifju, ki erre képességgel bir. Összes pénzvagyona 29 frt 16 kr., mely a takarékpénztárban van elhelyezve. Ez évben szereztetett egy szép hegedű s több füzet hangjegy. A „Dalkör“ ez év

folytán is többször sikeresen működött, különösen a templomban isteni tiszteletek alkalmával s a már említett ünnepélyeken. A „Dalkör“ vezetője t. Boér Gergely állami fıképezdei zenetanár ur, ki egész odaadással igyekezett az ifjuságban a szép ének iránti kedvet s érzéket éleszteni s ápolni. Védnöke t. Benczédi Gergely tanár ur.

A „Remény-alap“. Ez az „ifj. olv. önk. egyesület“ tulajdona, mely az elárusított „Remény“ czimü zsebkönyvből gyűlt be. Czélja: jelesebb dolgozatokból új zsebkönyvet kiadni. Jelenleg van 233 frt 26 kr. vagyona, mely a takarékpénztárban kezeltetik.

A „jóltevők arczképezésére gyűjtött alap“. Czélja: a jóltevők arczképeinek koronként leendő lefestetése a főtanoda nagy termében leendő elhelyezés végett. Ez alap tesz jelenleg 152 frt 90 krt. Ez szintén a takarékpénztárban kezeltetik.

Jutalmak. Az érdemsorozat felolvasásakor a következő jutalmak osztattak ki:

A „Paget Olivér alapítvány“-ból az angol nyelv tanulásban a pályázati vizsgán kitűnt előhaladásért az első vagy 100 frtos jutalom-díjat nyerte Németh István II. papnövendék; a második vagy 50 frtos j. díjat nyerte Vitális Elek III. papnövendék; a harmadik v. 25 frtos j. díjat nyerte Demeter Lőrincz I. papnövendék.

A „Kövendi Szász Gergelyné szül. Incze Klára alapítvány“-ból az 5 frtos pályadíjat nyerte Péterfi Lajos VIII. tanuló „Az iskolai szellemről“ irt jeles dolgozatával.

A „Bulyovszkyné Szilágyi Lilla alapítvány“-ból az 5 frt. pályadíjat nyerte Györfi József VI. tanuló, mint a kinek költői dolgozatai az ifjuság „Remény“ czimü lapjában az 1879—80-ik tanévben, mind eszmei mind alaki tekintetben a legjelesebbek voltak.

A „Fejér Márton alapítvány“-ból szép és helyes irásért a 2 frtos tallért nyerte Pálfi Gyula VI. és az 1 frtos tallért Csegezi János V. tanuló.

Dr. Zdekauer Konrádné sz. Joubert Anna öz nagysága által jutalmul felajánlt 1 drb magyar aranyat elnyerte Heim Vilmos VIII. o. tanuló, Horváth M. „Magyarok története“ czimü művéből III. Endre uralkodásának latin nyelvre való fordításával.

Mltsgs. P. Horváth Kálmán áldozatkész isk. felügyelő gondnok ur 50 frtot adományozott a szegénysorsu és kitűnő tanulók közt leendő kiosztás végett. Ez összegből: Székely Mózes VIII., Boros Sándor, Kanyaró Pál VI. és Ajtai János V. o. tanulók kaptak 10—10 frtot, Móricz György IV. és Nagy Samu III. o. tanulók 5—5 frtot.

Tkts. Kőváry László érdemes felügyelő gondnok ur a harmóniában és rajzban tanúsított előmenetel jutalmazására adott

13 tallért; ebből, mint a k i k a h á r m o n i á b a n kitüntek, nyertek 1—1 tallért: Heim Vilmos, Adler Albert, Pap László, Péchy Árpád, Utó Dániel, Sinczki Ferencz VIII. o. tanulók; a kitünő r a j z é r t nyertek 1—1 tallért: Gálffy Gyula, Szegedi Árpád, Láposy Lajos, Móricz Ferencz IV., Gál József III., Marsalek Endre II. o. tanulók.

Az igazgatóság Székely Zsigmond II. és Adorján Domokos I. é. papnövéndékeket szintén 1—1 tallérral jutalmazta a harmóniában tanusított előhaladásuk- s annak érdekében kifejtett buzgalmukért.

T. C z e c z Pé t e r u r a szép énekekre s szavalatra jutalmul kitűzött 6 tallért, melyből a kitünő éneklésért 1—1 tallért nyertek: Pál András, Ajtai János, Csehi Sándor V., Bakó Lázár IV., Nagy Zoltán II. és Pál Miklós I. o. tanulók; a legjobb szavalásért Nagy Samu II. o. tanuló 1 tallért.

A tornavizsgálat alkalmával a legjelesebb tornászok jutalmazására adakoztak: t. C z e c z Pé t e r u r 6 tallért, t. Kőváry Mihály ügyvéd ur 2 tallért, főtiszt. Ferencz Józsefné, t. Molnár Sándor ügyvéd ur, t. Péterfi Dénes tanár ur, t. Boros György tanár ur, Dr. Réthy Mór egyetemi tanár ur, t. Gazsi József tanító ur, Dr. Wachsmann tanár ur 1—1 tallért, melyből Firtos Ferecz VII. o. tanuló nyert 3 tallért, Nyiredi Géza, Ferencz Gyula, Csegezi Lajos, Szabó Ödön, Gálf Kálmán VII., Binder Albert, Osváth Gábor, Gálfalvi János VI., Móricz Ferencz IV., Móricz Márton II. o. tanulók nyertek 1—1 tallért; a v i v á s b ó l Ptacsnik József és Gáspár Ferencz VII. o. tanulók 1—1 tallért.

A IV. gymn. osztály által kitűzött 1 tallért és egy szép koszorút nyerte Móricz Ferencz IV. o. tanuló.

Városi alorvos tkts. Mihály László ur által a 3-ik el. osztályban szavalásra kitűzött 1 frtos tallért, mint legjobb szavaló, nyerte Polik Oszkár 3. el. oszt. tanuló.

Mltsgs. Jakab Elek levéltár igazgató ur, Budapestről, a „Királyföldi viszonyok ismertetése“ című saját művéből a jelesebb tanulók között jutalmul leendő kiosztás végett küldött 10 példányt, melyekből nyertek: Heim Vilmos, Bartók Zoltán, Ptacsnik József, Fazakas Lajos, Sinczki Ferencz VIII., Ferencz Gyula, Ürmösi Kálmán és Liebner Samu VII. o. tanulók.

A „Magyar Polgár“ szerkesztője tkts. dr. Nagy János ur a „Székelyek scythahún eredetűsége és az ellenvélemények“ című saját művéből szintén jutalom gyanánt való kiosztás végett adományozott 10 példányt, melyekből a kitünő tanulásért részesültek: Boros Sándor, Pálfi Gyula, Kányaró Pál VI., Frankkis István, Jakab Jenő, Ajtai János V., Gálffy Gyula, Gámán Béla, Móricz György és Szegedi Árpád IV. oszt. tanulók.

Tkts. Mikó Dezső ur „A d o m a e m l é k e k“ című mű-

véből a jó tanuláért nyertek: Nagy Samu, Tompa János, Stark József, Bordi István és Gál József III. o. tanulók.

A néhai Gyergyai Ferencz „Magyar nyelv sajátosságairól” írt művéből a kitünő tanuláért jutalmat nyertek: Nagy Zoltán, Rauszek Jenő, Orbán Sándor, Kappel Izidor II., Pál Miklós, Molnár Jenő I., Debreczeni Kálmán, Gáman Imre, Dalh János, Rauszek Béla 4. el., Mihály László, Pál István, Horváth Kálmán 3. el. Debreczeni Béla 2. el. s Horváth Károly 1. el. oszt. tanulók.

Segélyezés. A szegénysorsu tanulók itánt tanusított áldozatkésztségnek és emberbaráti szeretetnek a lefolyt tanévben is meglepő szép jeleivel találkozunk. Ugyanis:

Özv. Főtisztelendő Kriza Jánosné szives adományából Fűzi József III. o. szegénysorsu székely tanuló havi részletekben 2 frt 50 kr-ával 25 frtot élvezett.

Tkts. Dr. Máthé Dénes fogorvos ur szintén 10 frtot adományozott, melyet havi részletekben Lázár János I. o. szegénysorsu székely fiu kapott.

A helybeli „Jó tékony nőegylet” adott 8 frtot, mely összegből Móricz György IV. és Móricz Márton I. o. szegény tanulóknak ruházat vétetett.

A szegénysorsu székely tanulók közül, kik szolgálattal folytatják tanulmányaikat, ez évben is 22-en részesültek élelmezésben. Ezek közt többen egész kosztot, némelyek ebédet vagy vacsorát kaptak. Ez élelmezésben felekezeti különbség nélkül részt vettek: mltsgs. özv. Pakei Lajosné, mltsgs. Ferenczi Mózesné, nsgs. özv. Arkosi Lajosné, mltsgs. Szigethi Miklósné, tkts. Kovácsi Antalné, főtiszt. Ferencz Józsefné, nsgs. dr. Gálffy Endréné, tkts. Ulár Pálné, tkts. Váradai Károlyné, tkts. Benczédi Gergelyné, tkts. Kovács Jánosné, tkts. Fekete Pálné, tkts. Benkő Mihályné, tkts. dr. Gyergyai Arpádné, tkts. Stark Alajosné, tkts. Nyegrucz Tivadarné, tkts. Peielle Istvánné, tkts. Vécsei Sámuelné, t. cz. Csiskó Jakabné, t. cz. Frankkis Jánosné, tkts. Ürmösi Lajos ur és t. cz. Barabás Károly ur. Fogadják az itt és a fennebb elősorolt nemesszivü adakozók, úgy a szegénysorsu tanulók, mint az igazgatóság nevében, a közmívelődés érdekében hozott áldozatukért e helyen is őszinte hálás köszönetemet.

Ösztöndíjak. Évfolytán kiadatott:

a) A „Konecz János alapítvány”-ból egy tanulóknak havonként 5 frt, s 22-nek havonként 2 frt 50 kr. összesen 600 frt o. é. Ebből részesültek: Molnár István Dombórról, Csegezi Károly, Csegeből, Pap László,* A. Benczédéből, Kerekes József,* Toroczkról, Kovács István.* Böllönből, Györfi József, Tordáról, Orbók Ferencz, Jakab Jenő, M. Túrbból, Pál

*) A csillaggal jelöltek másodrendű osztályzat vagy egyéb ok miatt évközben másokkal cseréltettek ki.

András, Bölönből, Benczédi János, A. Benczédéből, Tóth Károly,* Vadadból, Gálfalvi János, N. Kadácsból, Móricz György Toroczkóról, Szabó Mózes, Új-Székelről, Nagy Samu, Fekete József, Szabédról, Fekete István, Bánffy-Hunyadról, Székely Árpád (5 frt) Mereggyórol, Barla Gyula, Kolozsvárról, Biró József,* Új-Székelről, Nagy Albert, Tordáról, Simó Zsigmond, Haraszt-Kerékről, Csegezi János, Vámos Udvarhelyről, Pap Dénes Szt. Mihályról, Péter Sándor, Siménfalváról, Móricz Ferencz, Toroczkóról, Barabás Dénes, Arkosról, Pál Miklós, Bölönből.

b) Szintén a „K o n c z J á n o s a l a p i t v á n y”-ból naponként ebédet kaptak, mely 10 hó alatt 125 frtba került; ezt élvezték: Darkó Sándor,* Jánosfalváról, Bota József, Szabédról, Firtos Ferencz,* A. Benczédéről, Durugy Ferencz, Dicső-Szt.-Mártonból, Székely Mózes, Verespatakról.

c) A „M á r t o n f i G e r g e l y n é s z. K o n c z J u l i á n n a a l a p i t v á n y á”-ból a két félévi vizsgálat alkalmával kiadatott összesen 150 frt o. é. ebből részesültek: Pálfi György, Szt. Lászlórol, Kovács Gábor, Sepsi-Szt.-Györgyrol, Osváth Árpád, Kolozsvárról.

d) A „F e j é r Ö d ö n a l a p i t v á n y”-ból kiadatott 50 frt o. é., melyből havi részletekben 2 frt 50 krt kaptak: Molnos Kálmán, Bethltn-Szt.-Miklósról, Osváth Gerő, Kolozsvárról.

e) Az „A r k o s i L a j o s a l a p i t v á n y”-ból, kiadatott 50 frt o. é., melyből havonként 2 frt 50 krt élveztek: Darkó Lajos, Kolozsról, Gál József,* Dombórol, Pálfi Gyula, Várfalváról.

f) Az özv. Gálfalvi Imréné sz. Sala Károlin a urasszony által tett „K. Nagy Sándor alapítvány”-ból havonként kapott 2 frt 50 krt. Erdődi András, Szovátról.

g) A „K e l e m e n B e n i a m i n a l a p i t v á n y”-ból naponként kaptak 1—1 cipót: (mely havi 90 frttal annyi mint 90 frt) Csegezi László,* Héderfájáról, Osváth Gábor, Kobátfalváról, Varga Árpád,* H. Szt. Péterről, Deák Miklós, Demeterfalváról.

h) A „S e p s i - S z e n t i v á n y i S z e n t i v á n y i J e n ő a l a p i t v á n y” 1879. évi 8 frt 10 kr. kamatjából tankönyvek s író eszközök vétettek: Frankkis József, Barla Gyula, Végh Ferencz, Péter Sándor, Barlabás Ignác és Sinczki Géza el. o. szegénysorsu tanulóknak.

i) „E r d é l y i k i n c s t á r i ö s z t ö n d i j a t” fejenként 60 frtjával két részletben élveztek: Ürmösi Kálmán, Abrudbányáról, Boros Sándor Tordátfalváról, Ajtai János, Kolozsvárról; az első félévben 30 frtot Deák Lajos,* Bordsórol, a második félévben 30 frtot Gál József, Dombórol.

J a v a d a l m a k :

A „Z s ú k i L á s z l ó a l a p i t v á n y”-ból temetési díjakból és patrociniumból kiosztatott (divisio) az egyenruhás ifjak között 95 frt 40 kr. Légációkból az illető légátusoknak volt 330 frt 70 kr. jövedelmök. A papnövédeknek és felsztaályu

tanulóknak magán tanítványoktól (a kosztot is pénzértékbe számítva) volt 6355 frt jövedelmök. Különböző jövedelmi forrásokból kapott az ifjuság 855 frtot. Iskola-kórházi költségek czimén elengedettetett 171 frt 57 kr. Iskolai tartozás, tandij stb. czimén elengedettetett 51 szegény tanulóknak 225 frt 23 kr. Köz-tanítók-, gazda-, könyvtárnok- és iskola szolgálknak különböző tartozás czimén, mint jutalom, elengedettetett 84 frt 25 kr.

Ha összegezzük a fent elősorolt jutalmakat, segélyezést, ösztöndíjakat és javadalmakat — ide nem értve a 22 szegénysorsu tanuló élelmezését — melyeket a tanuló ifjuság a lefolyt tanévben élvezett, azoknak értéke teszen : 9,819 frtot és 41 kr. E gazdag jövedelmi forrás arra mutat, hogy főtanodánkban kedvező alkalom van azoknak is a művelődhetésre, a kik csekély vagy épen semmi vagyonnal sem bírnak. Vajha a tanárok helyzetén is mielőbb segítene, hogy így a megélhetés aggodalmaitól némileg felmentve, magokat annál teljesebb odaadással szentelhessék a nevelésügynek! . . .

Az 1880—81-ki tanév szeptember hó 1-én kezdődik. A beiratások az első két napon eszközölhetők, a főtanoda helyiségében, a 29-ik számú igazgatósági tanácsteremben.

KOVÁCS JÁNOS
igazgató-tanár.

2. A tordai középtanodáról.

A középtanoda ünnepélyes megnyitása 1879. szeptember 9. történt meg az állami polg. fi- és leányiskolával egyidejűleg, mely alkalommal az igazgató mondott alkalmi beszédet.

A már ismert szerződés alapján a középtanoda III-ik osztálya is átalakított az évben polgári iskolává, mely intézet mellé a vallás és közokt. m. kir. ministerium által Magyarai Mihály neveztetett ki a mennyiségtani és természettudományi tárgyak tanítójául.

A netán felmerülő aggodalmak eloszlatására szükségesnek tartom ezuttal figyelmeztetni a t. szülőket, hogy az itteni polgári fiúiskolában a classicus nyelveket az unitáriusok E. K. Tanácsa — a szerződés értelmében — a gymnasialis tantervnek megfelelő mértékben taníttathatja, s tényleg taníttatja is; s ez által a középtanoda megfelelő osztályaiba való átlépést semmi körülmény sem akadályozza.

Evközben dr. Kővári Sándor köztanító a vallás és közokt. m. kir. ministerium által az oráviczai polg. iskolához tanító-nak neveztetvén ki, helyét az E. K. Tanács Raffaj Zsigmond papnövendékkel töltötte be.

Az intézet népeisége:

a) a középtanoda IV. V. oszt. felvétetett	33	tanuló
b) a polg. isk. I. II. III. "	46	"
c) az el. iskol. 1. 2. 3. 4. "	65	"
d) osztálytalan	9	"

az összes létszám 153 tanuló.

Vallás szerint: unitárius 68, ev. ref. 34, róm. kath. 29, gör. kath. 12, gör. keleti 5, mózes vallású 3, lutheranus 2.

Nemzetiség szerint: magyar 135, román 17, német 1.

Korra nézve: 5—10 évesig 34, 10—15 évesig 87, 15—20 évesig 32.

Vizsgát tett: 145 tanuló, kik közül: kitünő 24, jeles 36, jó 60, elégséges 20, elégtelen 5. Nem vizsgázott 5.

Az intézetben lakást nyert 48 tanuló, bejárt a városról 105. Vidéki volt 68, városi 85.

Evközben eltávozott az intézetből 3. Súlyos beteg volt 4. Tanított az intézetben 4 rendes tanár, 4 polg. isk. tanító, 3 köztanító, 1 írás és rajztanító az elemi osztályokban, és 1 valóságos énektanító; összesen 13 tanító.

A közvizsgálatok január és június hónapok végső napjain tartattak meg, igen szép számú közönség jelenlétében. A vizsgák vezetésére ez évben az E. K. Tanács nem küldött ki biztosokat, hanem azok megtartását egészen az igazgatóságra bízta.

A nyári közvizsgálat alkalmával a következő tanulókat tüntette ki jutalommal az igazgatóság:

a) néhai boldog emlékezetű Fejér Márton alapítványából a szép és helyesírás jutalmául ez évre eső 1 tallért Darkó József II-ik polg. oszt. tanuló nyerte.

b) Mltsgs. br. Kemény György főispán ur, mint rendesen, ez évben is két drb aranyat ajánlott fel jutalmul azon meghagyással, hogy azzal a IV-ik és V-ik oszt. tanuló ifjak közül azon két tanuló jutalmaztassék meg, kiknek magyarnyelvtani dolgozataik a legtöbb helyesírási és fogalmazási képességgel vannak írva. Az igazgatóság az egyik aranyat Sipos József V. oszt., a másikat Nagy Géza IV. oszt. tanulóknak ítélte.

c) Tkts. Osztian Gergely ur 5 tallér jutalmat ajánlott fel a középtanoda és polg. iskola növendékei részére, melyből az igazgatóság Tanka Sándor V-ik oszt. és Rédigér Béla IV-ik osztályu tanulóknak 1—1 tallért adott a rajzban tett előhaladásért; a polg. isk. gondnokság pedig Gálfi Lőrincz II. polg. oszt. tanulóknak 3 tallért adott jutalmul, szorgalmáért és jótanulásáért.

d) Tekintetes Veres Dénes isk. felügyelő gondnok ur 500 frto: alapítványának kamataiból a következő jutalmak osztattak ki jómagaviselet és a tanulásban tett előhaladásért:

Damokos Andor IV-ik osztályu tanulóknak két drb jutalomkönyv. Iszlai Gábor IV-ik osztályu tanulóknak 5 tallér, Borbély Sándor III-ik polg. osztályu tanulóknak 2 tallér a latin nyelvben tett előhaladásért és Nagy Todor III. polg. oszt. tanulóknak 1 tallért ugyanazért, Viski Gyula, Retezár Gerő, Ambrus Miklós 4-ik elemi oszt. tanulóknak 1—1 drb jutalomkönyvet, Hamari Miklós, Nagy Sándor, Moldován István, Trajánovics János 3-ik elemi oszt. tanulóknak 1—1 drb jutalomkönyvet, Ambrus József, Csongvai Géza 2-ik elemi oszt. tanulóknak

nak 1—1 drb jutalomkönyvet, Szatmári Pál 1. elemi oszt. tanulónak 1 drb jutalomkönyvet.

A polg. isk. gondnokság a következő tanulókat tüntette ki jutalommal:

Nagy Todor, Kovács László III. polg. oszt. Hannenheim Hermann II-ik polg. oszt. Trajanovits Ödön I-ső polg. oszt. tanulókat 1—1 drb jutalomkönyvvel. Józán Miklós, Tóth Ferenc I-ső polg. oszt. tanulókat 2—2 drb tallérral, Darkó József, Darkó Áron, Lukács Ferencz II-ik polg. oszt. tanulókat 3—3 drb. tallérral, Borbély Sándor III-ik polg. oszt. tanulót 3 drb tallérral, Csákány Sándor III. polg. oszt. tanulót 2 drb tallérral és Máté László III polg. oszt. tanulót 2 drb tallérral.

Forró köszönetet mondok ez alkalommal is a kegyes adományozóknak, a kik szives figyelmök és áldozatkészségök által annyi ártatlan örömet és jóra való buzditást keltettek az ifjúság keblében.

Az áldott emlékezetü Konecz János-féle alapítvány kamataiból az E. K. Tanács jóváhagyásával havonként 2—2 forint segélyben a következő 10 tanuló részesült: Székely, Ferencz IV. oszt. tanuló Szováthról, Darkó József és Darkó Áron II. polg. oszt. tanulók Nagy-Ajtáról, Máté László III. polg. oszt. tanuló Kövendről, Pál Ambrus I. polg. oszt. tanuló Haranglábról, Simonfi Márton 4-ik elemi oszt. tanuló Kövendről, Árkosi András 1-ső elemi oszt. tanuló Várfalváról, Bencze Sándor IV. oszt. tanuló Mészkörről, Maksai Albert III-ik polg. oszt. tanuló Sárosról, Gálfy Lőrincz II-ik polg. oszt. tanuló Sinfalváról.

Évközben Bencze Sándor és Simon Márton hanyagság és roszmagaviselet által magukat érdemtelenné tévén a jótétemény élvezésére, helyöket az igazgatóság felterjesztésére az E. K. Tanács Módi Mihály IV-ik oszt. tanulóval B.-Sz.-Miklósról és Józán Miklós I-ső polg. oszt. tanulóval Tordáról tölthette be.

Ezen jótéteményen kívül a IV-ik és V-ik osztályu tanulók magán tanítványokkal — az elemi osztályokból — nagy mértékben voltak segítve; közülök 7-nek egész kosztja volt. A tanulók közül 30-an részesültek tandíj mentességben; hat pedig szolgaságért 120 forintot kapott.

Szigethi Sándor isk. felügyelő gondnok ur, egy szegény tanulót teljes ellátásban részesített. Nsgs. Moldován Gergelyné minden vasárnap 2 szegény tanulónak adott ebédet. A jótéteményeknek és kedvezményeknek egész hosszu sora ez, mely által a szegényebb szülőknek a taníttatás költségei nagy mértékben meg voltak könnyítve, úgy hogy örömmel mondhatom, miszerint nem volt az intézetben egyetlen egy szegény és jögyekezetü tanuló sem, a ki egy vagy más uton segélyben ne részesült volna.

Az iskolai nagy könyvtár vásárlás utján 14, ajándékozás

utján 30, összesen 44 kötet könyvvel gyarapodott. Közlönyei voltak: „Magyar Tanügy“, „Prot. Egyh. és Isk. Lap“, „Az orsz. középt. Tanár-egylet közlönye“, „Család és Iskola.“

A könyvtár rendezésén Derzsi Károly könyvtárnok épen most dolgozik nagy szorgalommal.

Ez évben rendeztetett el az ásvány-gyűjtemény is, melyben van 530 drb ásvány, 31 drb közet, 58 drb kövület, összesen 619 drb.

A régiségtár most van rendezés alatt, melyben igen nevezetes darabok vannak a római- és történelem előtti időszakból.

A régiségtárt ez isk. évben Mltsgs. Torma Károly pesti egyetemi tanár ur --- e szaknak európai hírü művelője — látogatta meg, s róla elismeréssel nyilatkozott. Egy pár tárgynak leírását is közölte az általa Bécsben kiadott „Neue Inschriften aus Dacien“ című füzetben.

Az ifjusági könyvtár részére ez évben sem vásároltatott semmi; mert még nem lehetett tudni vajjon a polg. isk. gondnokság átveszi e könyvtárt a polg. isk. részére, vagy nem. — Készpénze van a könyvtárnak 68 frtja, mely összeg a tordai kiegészítő-pénztárban helyeztetett el. Közlönyei voltak: „Magyarország és a Nagyvilág“, „Hasznos mullattató“. Az ifjusági olvasó-körnek, mely egyszersmind önképző-kör is, volt 33 rendes tagja. Ezen tagokon kívül a rendkívüli tagja lehetett e körnek minden középosztályu tanuló, a ki a kör rendes tagjai által végzett önképző munkásság iránt előszeretettel viseltetett. Az ilyen rendkívüli tagok az ifjusági könyvtárt is használhatták, annak szívesen látott olvasó tagjai voltak minden díj nélkül.

A kör minden héten egyszer — az esteli órákban — gyűlést tartott, melyben az ajánlkozó vagy kinevezett tagok költeményeket szavaltak s a szavalást egymásközt megbírálták. Az önképző-kör elnöke és a könyvtár főőre Bartók Endre isk. főnök volt.

Május 5-én a tanári és tanítói kar egyesülve az újtordai állami elemi iskola tanítói karával közös ifjusági ünnepélyt rendezett a nagy berekben, mely igen szépen sikerült. Megható volt látni a menetet, melyben öt tanítézetnek ifjusága vett részt, a kik a legnagyobb egyetértésben, a gyermeki kessel őszinte örömevel töltötték el e napot, a mely nem csak rájuk, de a szülőkre nézve is sokáig emlékezetes marad. — A gazgagabb szülők gyermekei, szegényebb tanulótársaikat megvendégelték. Osztatlan volt az öröm és boldogság szegény és gazdag között egyaránt.

Ez ünnepély nem volt belépti díjjal egybekötve, épen azért, hogy közös önnepélye legyen a szülőknek is, szegénynek és gazdagnak egyaránt.

Az ifjúság egészségi állapota elég kedvező volt, járványos betegség nem uralkodott a tanulók között, halál eset nem fordult elő.

A beteg tanulók körüli orvosi teendőket dr. Némethi Gábor városi orvos ur végezte, minden díj nélkül, hálára méltó buzgósággal és szivességgel. Fogadja e helyen is emberbaráti nemes tetteért az igazgatóság és a szülők forró köszönetét.

Azz intézet — középtanoda és elemi isk. — bevételei:

a) iskola-tartozásokban	293 frt.
b) haszonbérből	350 frt.
összesen	<u>643 frt.</u>

A kiadások összege 1543 frt a különbség tehát 900 frt. A kiadási többlet onnan származik, hogy a Kovácsi örökösöktől az isk. építésekor vásárolt épület anyagok árát 900 frt, ez évben ki kellett fizetni. E törlesztést az igazgatóság csak kölcsön útján eszközölte. E szerint tehát van az intézetnek jelenleg a tordai kiségitő-pénztárnál 900 frt váltó tartozása, mely tartozás 3800 frtról — mely az építés alkalmával használtatott fel — szállott le egy pár év alatt. Követelése van az intézetnek Fenesán Alexa és társain 4000 frt és járuléka, mely ügy már nem sokára megoldást nyer, a mennyiben némely ágai végrehajtás alatt állanak. A tanári és tanítói kar fizetését az egyh. közpénztár hordozza.

A jövő isk. évre a beiratások szeptember 1—5-ig eszközöltetnek, mind a gymnasium, mind pedig a polgár-iskolában. Ez idő alatt mindenki tartozik az igazgatónál magát beiratni s a tandíjt előre kifizetni; a kik pedig díjmentességben akarnak részesülni, azok kellőleg felszerelt szegénységi bizonyítványukat folyó év szeptember 2-ig az igazgatósághoz benyújtani kötelesek, ugy szintén azok is, kik az áldott emlékezetű Koncz János hitrokonunk által szegény tanulók segélyezésére tett alapítvány kedvezményeiben részesülni óhajtanak, annyival is inkább, mert egyenlő körülmények között az elsőbb folyamodók részesülnek előnyben. Mind ezen kedvezményekben az unit. válásu polg. isk. tanulók is a középtanodai és elemi tanulókkal egyenlő mértékben részesülnek.

Torda, 1880. július 4-én.

PÁLFI KÁROLY,

igazgató.

3. A székely-keresztúri középtanodáról.

Az 1879/80-ik isk. évben beiratott az elemi osztályokba 54; a gymn. osztályokba 130; magán tanulóknak 4; összesen 188. A múlt évinél a népesség több 10-el.

Nemzetiség szerint: magyar 172; oláh 10; szász 2; zsidó 4.

Vallás szerint: unitárius 132; ev. ref. 33; róm. kath. 7; gör. kel. 10; Mózes vallású 4; luth. 2.

Megyék szerint: Udvarhelymegyei 127. Háromszékmegyei 22. Maros-Tordamegyei 15. K.-Küküllőmegyei 14. N.-Küküllőmegyei 7. Szebenmegyei 1. Fogarasmegyei 1. Hunyadmegyei 1. Vidéki 163. Helybeli 25.

Az iskolában lakott 161, künn pedig 27.

Kilépett évközben szegénység vagy betegség miatt 7. A népesség év végén 181.

Vizsgázott év végén 178; vizsgázatlan maradott 3. Ez évben 8 ismételt.

A vizsgázottak közül az általános osztályzata kitünő 40-nek; dicséretes 64-nek; elsőrendű 58-nak; másodrendű 16-nak.

Az intézethen 4 rendes s egy segédtanár, két köztanító, egy rajz és írás s egy ének, hármónia és orgonatanító működött, összesen 9 tanerő.

Az iskolai év sept. 5-én fél 8 órakor ünnepélyesen megnyitattott. Beszédet tartott az igazgató.

A tanítói karban évfolytán a következő változás történt: Kis György okleveles elemi osztálytanító a jánosfalvi községi iskolához hivatván meg, helyébe az E. K. Tanács 1880. 2 t. ü. sz. a. papnövendék Gábor Albertet nevezte ki.

Feljegyzésre méltónak tartom továbbá, hogy Barabás József segédtanár ez intézetnél, ez évi május 25-én tette le a tanári szakvizsgát sikerrel a természetrajz- és vegytanból a kolozvári egyetemen.

Az ifjúságnak a tanulásban való igyekezete és erkölcsi magaviselete kielégítő.

Az egészségügy az orvos ur jelentése szerint következőleg állott: gyógykezelés alatt volt 29 tanuló. A betegségek nemei szerint: Váltólázás 13. Tüdő- és mellhártyalobos 5. Torok- és gégefőlobos 4. Szemhurutos 2. Orbánczos 1. Alhasi hagymázos 1. Idült köthártyalobos 1. Csuzos 1. Izzagos 1. Halál nem történt. Sem ragályos, sem járványos betegség nem mutatkozott.

A kórház név alatt üresen tartott és némileg berendezett szobát ez évben lakó szobául kellett felhasználnunk az intézeti növendékek szaporodása következtében.

Jaeger József gyógyszerész a tanulóik által fizetett orvosságok árának 20%-át, a mi 7 frt 40 kr. a kórház javára ajándékozta.

A nagy könyvtár a múlt iskolai év végén állott 8331 drbból. Ez évi gyarapodás 576 drb. Ma tehát a könyvtár áll 8907 drbból. Az ez évi gyarapodást eszközölte br. Orbán Balázs 23. Lampel Robert 44. Franklin Társulat 16. A m. t. Akademia 125. Schmiedecke 1. Barabás Lajos 1. Ádám Dénes 5. darabbal. Iskolai értesítő jött 28 drb. Jánosfalvi Sándor István hagyománya 333 drb.

A középtanoda pénztárából hozattak: „Budapesti Szemle“ „Az országos középtanodai Tanár-egylet közlönye“. „Magyar Tanügy“. „Magyar Nyelvőr“. „Philologiai közlöny“.

Az ifjúsági könyvtár katalógusa sajtó alá rendezését Gál Miklós isk. főnök és könyvtárnok még a múlt évben megkezdvén, ez évben bevégezte. A katalógus kinyomatott Székely-Uavarhelyen Becsek Dániel betűivel. E katalógusban — az apróbb műveket nem számítva, a melyek kézirati katalógusba vannak vezetve — fel van véve 627 mű 1392 kötetben.

Az olvasó-egyletnek az első félévben volt 132 bel- és 7 kültagja. A 2-ik félévben 134 bel- és 5 kültagja. A tagoktól az összes bevétel 94 frt 85 kr. Múlt évi pénztári maradvány a katalógus nyomásra fentartott 44 frt 76 krból maradt 4 frt 46 krral együtt 14 frt 24 kr. Összes készlet 109 frt 9 kr. Kiadás 87 frt 61 kr. Pénztári maradvány az isk. év végén 21 frt 48 kr. o. é.

Az ifjúsági könyvtár részére a „Term. tudományi Társulat“ könyvkiadványai 3-ik cyclusára is megtörtént az előfizetés. A könyvtár ez évben szaporodott 7 művel 11 darabban. Lapok pedig a következők járattak: „Vasárnapi Ujság“. „Erdélyi prot. közlöny“. „Bolond Istók“. „Keresztény Magvető“.

A kölcsönző egylet összes vagyona a múlt év végén 148 frt volt, most 160 frt 7 kr.

Az önképzőkörben egy tallért tűzött ki a legjobb szaváló részére Gál Miklós isk. főnök és egyet hasonlólag Gábor Albert köztanító. Az elsőt elnyerte Mátéfi Domokos V. oszt., a 2-ikat Nagy Lajos III. oszt. tanuló. Továbbá egy tallért Gál Miklós annak, a ki a h a z a s z e r e t e t r ől a legjobb munkát készíti. Ezt elnyerte Antonya János IV. oszt. tanuló.

A gymnasium elhasádt harangjára a múlt isk. évi kimutatás szerint 19 frt 40 kr. tétetett az Sz. Keresztur-köri népbankba. Ez isk. évben az ifjak magok között gyűjtöttek 2 frt 10 krt. A karácsoni legátusoknak pedig az igazgatóság egy-egy gyűjtőívet adott át, hogy azzal egynehány tehetségesebb hitrokonainkat keressék fel. E gyűjtés 56 frt 89 krt eredményezett. *) Ehez adva még a bank által adott 75 kr. kamatot; az összes harangalap 79 frt 14 kr.

Kiadás ebből: a harang újra öntése, szállítása és felkötése 36 frt 27 kr. Ez évben a kisebb harang is elhasádván, ennek az újraöntésé 5 frt. A megmaradt pénzből az igazgatóság természetesen és vegytani eszközökre fordított 28 frt 29 krt. Összes kiadás 69 frt 56 kr. Maradvány 9 frt 58 kr. Ez is iskolai célra fog felhasználtatni. S hogy eddig fel nem használott oka az, hogy csak nem rég jött kezünkbe.

A gymnasium harangja újraöntés előtt ütőjével együtt tett 37¹/₂ klgrmot s rajta ez az írás volt: „Isten dicső-“

*) Lásd részletezve az „Arany könyv“ rovatban.

ségére öntöttette a n. galombfalvi fil. unitaria ecclesia 1831. Gotsling Dániel által". Ujraöntés után ütőjével együtt teszen 33 kgrmot. S rajta ez az irás van: „A sz. kereszturi unitárius középtanoda harangja. Öntötte Andráschoffski Kolozsvárt 1880.

Az állattani gyűjtemény szaporodott 223 darab különböző rovarral. Ebből 187 darabot gróf Haller Béla ajándékozott.

Az ásvány-földtani gyűjtemény szaporodott 7 darabbal. Ebből ajándékozott Jaeger József gyógyszerész 1 drb természetes uton képződött timsó ikerjegecset. Cseh Nándor 1 drb calcit jegecsoportozatot. Az intézet vett 1 drb fluoritot. Kozma Dimén Firtos Váralyáról 1 drb trachyt kőzetet. Benczédi Gergely tanár 2 drb acteonellát. Szatmári Gyula Harangláb-ról 1 drb mammuth lábszár csonttöredéket.

Természet-vegytani eszközök gyűjteménye szaporodott ez iskolai évben vétel útján 66 drbbal.

A gyűjtemények gyarapítására, szerekre, fordított ez iskolai évben 49 frt 65 kr. o. é.

A pénzgyűjteményt gyarapította gróf Haller József 1 drb 1819-beli két forintos tallérral.

Gábor Albert köztanító a tanulóktól és tanítóktól gyűjtött pénzből vett az intézet részüire egy 10 frtos trombitát.

A gymnasium levéltárát 1794—1879/80-ik isk. év végéig rendezte Sándor János. Csomagokba szedte és igtató könyvekbe rezette. Levéltáron van összesen 1226 drb okmány.

Középtanodánk V-ik osztályában ez évben 16 növendék végzett.

Növendékeink a következő segélyben részssültek:

a) Raffaj Károly alapítványából év kezdetén Deák Lajos V. oszt. 4 frt, év közepén Kelemen Elek IV. oszt. 4 frt.

A téli vizsga alkalmával:

b) Mártonffiné Koncz Juliánna alaphól: Simó János, Demeter Károly mint rokonok, és Urmösi János nem rokon, fejenként 20 frt 34 krt.

c) Az Augusztinovic Sámuel alaphól: Máté Lajos, Deák Lajos, Ferenczi Géza, Deák Gergely, Darkó Gábor, Benke Elek, Kádár Lajos, Ambrus János, Gál Kelemen, László Zsigmond, Geréb Zsigmond, Gombos Gábor, egyenként 3 frt 50 krt.

d) Raffaj Károly és Domokos ajándékoztak 12 darabot a Channing műveiből és egy évfolyam K. Magvetőt. Ezeket kapták a következők: Némethi Kálmán, László Sándor, Szigyártó István, Lengyel Sámuel, Antonya János, Sófalvi Miklós. Karácsony István, gr. Haller Péter, Simó Lőrincz, Járai Arpád, Ráduly János, Vitályos Ákos és Csifó Salamon.

A nyári vizsga alkalmával:

e) Az Ágoston István alaphól: Gyöngyösi Lajos 5 frt,

Lőrinczi István 10 frt. Deák Lajos 4 frt. Csifó Salamon 10 frt. Ürmösi Sándor 10 frt. Nyiredi Jenő 5 frt. Firtos Dénes 5 frt. Nagy Sándor 5 frt. Nagy Lajos 5 frt. Vajda Ákos 5 frt. Hat-házi Sándor 5 frt. Adám Dénes 5 frt. László Zsigmond 5 frt. Kelemen Elek 5 frt.

f) Báró Orbán Balázs alapítványából: Gál Kelemen, Ütő Károly, Kádár Lajos, Gvidó Béla és Németi Kálmán külön-külön 10 frtot.

g) Fejér Márton alapítványból az egy frtos tallért a szépírásért kapta Kis Béla.

h) Mártonffiné Konez Juliánna alapból: Orbók István és Lajos mint rokonok és Barabás András mint nem rokon, fejenként 20 frt 34 krt.

i) Bedő Sándorné, Bereczky Mária alapból három köztanító fizetéspótlék czimen 14 frt 62 krt.

k) A néhai boldogemlékü Konez János alapítványa ez évben indulván meg, ebből 10 tanuló kapott havonként két forintot, Név szerint: Menyhárt János, Bedő József, Dézsi Mihály, Bálint József, Szabó Mihály, Gábos Dénes, Sárosi József, Rafaj András, Gvidó Béla és Máté Áron.

l) Szt. demeteri Sperker Ferencz 45 kr. ajándéka Gábos Dénesnek adatott.

m) Gábor Albert köztanító egy tallért tűzött ki az elemi osztályosok részére annak, a ki a torna-vizsga alkalmával a legjobb futó lesz. Ezt elnyerte Arkosi Demeter.

18 legatioból a három innepen csak a legkevesebbet véve 600 frt. A magántanítóknak az alsóbb osztálybeliektől a minimum 725 frt. összes segély a helybeli unitáriusoknak elengedett 10 frt tandíjt és a tantermek takarításáért adott 17 frtot is számítva 1875 frt 13 kr. o. é.

A vizsgák január és június utolsó napjain tartattak. A téli vizsga alkalmával vizsgáló biztosoknak az E. K. T. által ki voltak nevezve: Török Sámuel, Ürmösi Kálmán, Szentkirályi Arpád és Koncsag Elek egyházi tanácsos urak. A nyári vizsgakor pedig: Török Sámuel, Jakab Gergely, Ürmösi Kálmán, Kozma Dimén, Szentkirályi Arpád, Koncsag Elek, Rafaj Károly és Domokos. Kik is lelkiismeretes buzgósággal és ügy-szeretettel vezették vizsgáinkat.

Mig bezárnám tudósításonkat, azoknak, a kik intézetünk részére ez évben bárminemű ajándékot tettek s a harang újra önthetéséhez becses adományokkal hozzájárultak és ennek létesíthetésére nézve fáradságot s buzgóságot is fejtettek ki, szives köszönetemet fejezem ki az intézet nevében.

A kik az áldott emlékü Konez János alapítványában részesülni ohajtnak, családi és vagyoni kimutatásaikat a jövő isk. év első napján adják bé az igazgatósághoz.

Székelykeresztur, 1890. júl. 5.

SÁNDOR JÁNOS,
igazgató.

AZ ERDÉLYI AGOSTAI HITVALLASUAK TIZEDIK ORSZÁGOS EGYHÁZI GYÜLÉSE.

(Verhandlungen der Zehnten Landeskirchenversammlung 1880.)

Mielőtt a jelzett egyházi gyűlés ismertetéséhez kezdenénk, lehetetlen kifogás alá nem vonnunk a „Landeskirchenversammlung“ czimet, mint a mely a tényállással nem egyezik meg, s a mely csak egy oly egyházi gyűlést illelne meg, melyet az országban levő ágost. hitv. 5 egyházkerület alkotna. Bár e czim az 1861. évi áprilistól dátáltatik, husz év lejárta után már „überwundener Standpunkt“ és az országos törvényhez s ennek nyomán a tényálláshoz képest az erdélyi részben lakó ágostai hitvallásnak egyházi közgyűlését jogosan a „Distriktskirchenversammlung“ czim illel meg.

Az egyh. közgyűlés szervezete lényegesen különbözik a mi és a testvér ev. református erdélyi kerület hasonló gyűlésének szervezetétől kiválóan számra. Alkotja a Landesconsistorium 4 egyházi és világi rendes-, 3 egyházi és ugyanannyi világi póttagja, együtt 14 tag; 10 esperes, 10 köri gondnok; a körök 10 egyházi és ugyanannyi világi követő s a 7 gymnasium igazgatói, együtt 61 tag; míg a mi és ev. ref. testvéreink hasonló gyűlései tagjai száma százakra megyen.

A világi és egyházi elem közti páritás a 7 gymnasiumi igazgatót, kiket neutralisaknak lehet tekinteni, számításba nem véve, szigoruan keresztül van ugyan vive; azonban a gyűlés mégis bürokratikus jellegét mutatja az, hogy a tulajdonképeni 20 választott képviselőnél kétszer több hivatalbóli tag van.

Hogy ágostai hitvallású afiai ezen legfőbb egyházi gyűlése ily kevés tagból áll, részéről nem tartom helytelen dolognak. Igaz ugyan, hogy több szem többet lát; de az is igaz, hogy több száj többet beszél. Én részéről arra, hogy bármely gyűlés a maga ügyeit helyesen intézze el, a tagok nagy számában nem látok kellő biztosítékot.

E szervezetnek előnye, hogy a tagok megjelennek; jelen gyűlésre csak 5 tag nem jelenhetett meg; a tanácskozásra kellő időt lehet szabni: a jelen gyűlés 13 napig tanácskozott; 19 teljes ülés mellett több bizottmányi ülést tartott. A tagok utipénzt és napdíjt kaptak.

A mi szervezetünk szerint, a közgyűlésekeni megjelenés nobile officium s költséggel jár; tárgyalásainkat épen ezért siettetnünk kell, nincs kellő időnk. Előnye: hogy közügyeink iránti közvetlen befolyás terjesztése által terjed az azok iránti érdekelttség, az összetartás és együvé tartozás érzete, a buzgóság.

Az egyházi közgyűlés munkálkodását két szakra osztja, mint kormányzási, meg törvényhozási legfőbb hatóság: jegyzőkönyvét is e szerint osztotta meg.

A kormányzást illető intézkedések közül a jelentékenyebbek el-

intézéséből az egyh. közgyűlés előre látó bölcsesége tűnik ki. Egy sine cura — desolált — ekklezsia jövedelmeit és vagyonát nem osztotta ki az azért folyamodó ekklezsiák között, hanem az a feletti intézkedést a következő közgyűlésnek tartván fenn, azt határozta, hogy a jövedelem, valamint az eladandó vagyon értéke gyümölcsözőleg elhelyeztessék, ez a jövőre szóló bölcs intézkedés; a folyamodó ekklezsiákat a nemzeti — és állami dotatióból segedelmezte, kiválóan a fogarasi ekklezsiát és iskoláját, mint egyházpolitikai tekintetben nagyjelentőségűeket.

Hasonló bölcseséget tanusított az intercaláris jövedelmek felhasználása, régebben megkezdett s jelenleg nagy érdekeltséggel és küzdelemmel hat teljes ülésben lejártaott kezelésének elintézésében.

Maga a püspök helyettesének adván át elnöki székét, nagy tudományos készséggel védelmezte és számtalan ellen- és különvélemények ellenére, győzelemre segítette a Landesconsistorium azon ajánlatát, hogy a kérdés alatti javadalmakból fedeztessék a papi teendők intézéséért tett szolgálat; egy csekély része fordítottassék az illető özvegy és nevetlen gyermekei segedelmezésére; a nagyobb rész pedig az életképes szegényebb ekklezsiák csekély papi javadalmi pótlására.

Az esperességek és körök egy része magoknak követelték az ily jövedelmek feletti intézkedési jogot; a Landesconsistorium a vallásközönség közhasználati jogát iparkodott érvényesíteni. A kérdés jogi természetete felett az illetők határozhatnak és határozhattak; részünkről igen természetesen találjuk, hogy az egyház kebelében felmerült gazdátlan vagyon az egész egyházé legyen, valamint felismerjük e határozatban szász polgártársainknak és az ágostai testvéregyháznak azt a hagyományos irányát, mely szerint magát összegében iparkodott mindig erősíteni. — Az egyházi közgyűlés többségének határozata centralistikus tendenciája mellett is, egyházpolitikai tekintetben igen helyes és gyakorlati; azon rendelkezés alatti vagyonnak nem egyéni, particularis, hanem az egyház közös céljaira való felhasználása biztosítva lévén, másfelől jelentékeny missio-alapot adván a központi felekezeti kormány és hatalom kezébe a felekezet céljai és aspiratiói valószínűsítésére.

A pénzügyekre vonatkozó kimutatások a vallásfelekezet vagyonságáról, mondhatnók gazdagságáról tanuskodnak.

Bevételei az egyház közpénztárának	18,996	frt.
" az ösztöndíjalapnak	5,180	"
" papi alamizna-alapnak	3 248	"
" nemzeti dotatióknak	88,004	"
" államsegélyből	15,200	"
" nyugdíjalapból	17,583	"
együtt	143,211	frt.

A hozott intézkedések és a kezelés hasonlóan a felekezet és nemzet ismeretes bölcsességét és ügyességét tanusítja; mondhatni mindenik alpnál történt új tökéletesítés és még oly apróságos bevételekre is gond fordítottatik, s mint az államsegély kivételkor nyugtára teendő bélyeg. Az államsegély ugyanis csak bélyegezett nyugta mellett utalványoztatván a consistorium felírására a pénzügyministerium nem csak az 1878. hanem még a megelőzőt évit is, mint illetéktelenül fizetett bélyegilletéket megtérítette az egyház pénztárának.

Részünkről nem tudjuk, hogy mi alapon ismerte el a pénzügyi ministerium ez illetéket illetéktelennek, s ha valósággal illetéktelen, más felekezeteknek, például az unitáriusok szegény felekezetének, minő alapon adatik ki csak kollően bélyegezett nyugtára a csekély államsegély?

Nem hihetjük, hogy pénzügyi ministeriumunk is a vallásfelekezeteknek adott államsegélyt illetőleg azon álláspontot foglalja el, melyet a rendes Consistorium és Kirchenversammlung, mely azt állítja, hogy az 1861. évi február 19-én kelt kir. leirat megadta az ev. egyháznak és biztosította azt a jogát, hogy az állampénztárból évenként 16000 forintot kivessen, sőt a február 19-t oly fátális terminusnak tartja, melyen az államsegélyt mulhatlanul meg kell kapnia. Közoktatási kormányunk megadta ugyan a Landes-Consistoriumnak a felvilágosítást, hogy az államsegélyt, csak akkor adhatja ki, mikor a vonatkozó országos törvény jogerőre emelkedik.

Helyesen teszi vala közoktatási kormányunk, ha a Landesconsistoriumnak megmondotta volna egyuttal a mit az nem akar tudni: hogy az ország pénzével egyes ember — legyen bár király — nem rendelkezhetik.

A közigazgatási tárgyalások közé tartozik végül a Landesconsistoriumnak jelentése a maga 3 évi munkálkodásáról, melyben a belügyeknek nagy gonddal és jártassággal kezelt intézésén kívül elé van adva azon harc és háboru, melyet a Landesconsistorium, sőt maga a püspök személyesen folytatott a magyar nyelvnek mint köteles tantárgynak a népiskolákban bevitele, meg a középiskolákra vonatkozó ismeretes pontozatok, valamint a későbbi törvényjavaslat ellen. A jelentés mellékleteitül tekinthetjük a Landesconsistoriumnak 1876. febr. 5-ről a királyi Felséghez intézett emlékiratát az ágostai vallásfelekezetnek ez idő szerint sokképpen fenyegetett jogi állapotról és az állambani állásáról. Ez emlékiratban — szerintünk — helytelenül oly dolgokat panaszol el és olyanokban kéri a Felség segélyét, melyekben sem a korona, sem a kormány nem tehet semmit, például, hogy a sajtó ne támadja meg a Landesconsistoriumot, hisz a sajtónak alkotmányos viszonyok között nem csak joga, sőt kötelessége oly irányzatot és magatartást, a melyet a Landesconsistorium, sőt az ágostai vallásfelekezet püspöke például az 1879. évi XVIII. országos törvénnyel szemben tanusított, megtámadni.

Panaszkodik némely jogi viszonyok és szokások olyatén megváltoztatásán, melyek országos törvényeknek és alkotmányos viszonyoknak természetes következhesei, melyeken hasonlóan senki sem segíthet.

Másik melléklet a Landesconsistoriumnak a magyar nyelvnek a népiskolákban kötelezett tantárggyá tételére vonatkozó törvényjavaslat iránti felirata a közoktatási kormányhoz. Az egyházi közgyűlés sajnálatát fejezte ki a felett, hogy e feliratnak nem lett eredménye s megvárja, hogy a consistorium kellő módokon oda fog hatni, hogy XVIII—1879. keresztülvitelével a vallásfelekezet népiskolái károsításnak ne legyenek kitéve. Meg vagyunk győződve, hogy az ágostai vallásközönség legfőbb hatóságainak e törvényekkel szemben tanusított merev magatartása és kénytelenkedése károsítja igazán az egyes hivek érdekét.

Mint törvényhozó testület egyetlen tárgyat intézett el a közgyűlés,

a seminariumnak újjászervezését. Ez is nem csekély oppositio ellenére a Landesconsistorium ajánlata szerint ment keresztül. Ágostai hitvallásu afianál ma is tényleg fenáll, unitárius vallásfelekezetünkben is korábban létezett, de fájdalom, napjainkban enyészőben levő az a jó rendszer, hogy a néptanítóság lépcső a papságra. A consistorium álláspontját lehetetlen nem helyeselnünk. Ez intézetek czime: Theologisch-paedagogische seminarien, mely czimnek nem felelhetett meg, a növendékek igen fiatalon s annálfgva kevés előkészülettel vétetvén fel. A jelenleg megállított rendszer szerint csak a IV. gymn. osztályt jó sikerrel végzett, a 15 életévet betöltött növendékek vehetők fel ez intézetekbe. Ez intézkedéssel az országos törvény intézkedéseihöz alkalmazkodott a közgyűlés; hasonlóan az országos törvény végrehajthatása okáért a seminarium tantárgyai közül a magyar nyelvet bővebben rendelte tanítani (heti 14 órán); mindkettő helyes és az országos viszonyok által parancsolt változtatás; a latin nyelvnek a tanfolyam rendes tantárgyai közé felvételét a leendő predikátorok, lelkészek bővebb képezetése igényelte.

Jelen szervezetőkben ez intézetek bizonyosan inkább megfelelnek nevőknek és hivatásuknak, mint korábbi szervezetőkben.

Csak azon csodálkozunk, hogy midőn az egyház a szebeni seminariumot a szebeni presbyteriumtól átvette és a Landesconsistorium kezébe tette, miért nem vette át mindeniket és miért nem állított be csak egyetlen központi seminariumot, miután különben is segélyezi a gymnasiumok mellett fenálló seminariumokat és ezek növendékeit, különösen miután a többi protestáns egyházkerületekhez mérten dús vagyoni állásnak örvend az erdélyi ág. hitvallásu e g y h á z k e r ü l e t.

Ez utóbbi sorok írása közben támad bennem az a gondolat, hogy miután unitárius ekklezsiánk nagyobb részében sem a papi, sem a mesteri állomásoknak nincs tisztességes javadalma; miután a községi iskolák állítása oly igazságtalan alapon történt eddig s már szünetelni kezdett, hogy radikális közoktatási minister és országos többség nem csak teljesen megszünteti, hanem az eddigi intézkedéseket is megváltoztatja: nem lenne e nekünk unitáriusoknak is tanácsos papnövendéket lelkész-tanító képző intézetté változtatni s a kántor tanítói állomások helyett paptanító állomásokat állítani ekklezsiánk nagyobb részében.

K. A.

EGYHÁZI SZEMLE.

Megelőző Szemlénkben tett ígretünkhöz képest ez alkalommal első sorban Channing művei s népszerűségével kellene foglalkoznunk; miután azonban azóta az újabb kor ezen nagy apostolának, az egyszerű bostoni unitárius lelkésznek születése századik évfordulóját a humanismus és liberalismus barátai nem csak Amerikában, hanem Európában is mondhatni felekezeti különbség nélkül kegyeletes elismeréssel ünnepelték meg s ez ünnepélyekről a „Ker. Magvető“ legutóbbi füzeté is részletes ismertetést hozott, jelezve abban a Channing nagy szelleme s

még kitünőbb jelleme iránti általános és egyetemes tiszteletet: ígérletünk alól feloldva érezzük magunkat s az ismétléseket kikerülendő, más mezőre fordítjuk szemeinket és olvasóink figyelmét.

A német protestáns egyetemes közgyűlését ez év május havában tartotta meg Gothában. Kezdetől fogva rokonszenvvel viseltettünk ez egylet iránt, melynek célja egyfelől a német protestantismus jogainak és szabadságának megvédése minden protestans-ellenes hierarchiai törekvés ellen, másfelől a különböző felekezetek közötti keresztény szeretet és türelem fentartása és előmozdítása, valamint általában a kereszténység sulypontjának a dogmákról az erkölcsi életre való áthelyezése. És az egylet e célja felé bár lassu, de biztos léptekkel halad. A megtámadások, melyeknek a szigorú confessionalisták részéről ki van téve, nem hogy elcsüggesztené, sőt tevékenységében fokozza. Ennek lehet tulajdonítani azt a tiszteletet, melyben a liberalisok mindenütt részesítik. Jelen évi közgyűlésükön is különböző országok protestansai képviseltették magukat. Angliából jelen voltak Geldart és Fretwell, a ki a mi nevünkben is üdvözölte az egyletet, Hollandiából Slotemaker, Sweitzből Schaffroth, Elzászból Müller urak stb. A közgyűlésnek első tárgya „a német protestantismus és a porosz országos egyház“ volt, melyről Schmeidler, berlini lelkész tartott felolvasást, kifejtve abban a protestantismust a porosz országos egyház részéről fenyegető veszélyeket s ezekkel szemben az egylet kötelességeit. „Mi — ugymond a szónok — az evang. egyház liberalis pártja jogainak érdekében kívánjuk felemelni szavunkat. A reformationnak a volt célja, hogy a népnek a maga lelki kincseit: hitét és szabadságát az emberi tekintélytől megvédje. Az újabbkori írásmagyarázat ezt a célt követi, az időszerűt az örökkévalótól megkülönböztetni s úgy a történetit, mint az abban nyilvánuló isteni gondolatot nyilvánvalóvá igyekeztvén tenni. Mi is arra törekszünk, hogy az istenit az emberi tekintélytől megszabadítsuk. Ez értelemben mi is a reformatio alapgondolatát tovább fejtjük. Bennünk még megvan egy kis szikrája azon szellemnek, mely ama Fries hercegben élt, a ki, midőn megtudta, hogy az ő pogány elődei menthetlenül el vannak kárhozva, lábát kihúzta a vízből, melyben meg akarták keresztelni, így szólván: „inkább égjek el a pokolban atyáimmal, mint hogy ti veletek koldusok a paradicsomban éljek“ stb. Szónok tovább előadván az országos egyház részéről a lelkész-választásoknál előfordult erőszakoskodásokat, melyekről annak idején mi is megemlékeztünk volt, felolvasását így zárta be: „Ez a confessionalismus magát az államkormányt is veszélylyel fenyegeti. A Hengstenberg lapja már régebben igen jellemzőleg nyilatkozott ez irányban s most sem szűnik meg a legdurvábban gyanúsítani az államkormányt a házassági és iskolai törvények miatt. Az állam ezt nem türelemmel, ennek kötelessége törvényei iránt a tiszteletet fentar-

tani. A következő az evang. egyházzal folytatandó kulturharcz lenne, melyet ez nem bírna ki oly könnyen, mint a kath. egyház.“

Mig a Schmeidler felolvasása úgy szólván egyházpolitikai színezettel birt, addig a tiszteletreméltó dr. Schwarz, gothai superintendens előadását különösen annak dogmatikai vonatkozásai teszik ránk nézve különösen érdekessé. „Miben áll a német protestantismus legbensőbb lényege? — ezek a Schw. szavai — minő alakja van jelenleg a porosz országos egyháznak? Ki-é abban a hatalom és mi a protestansok kötelessége és joga szentségeik megoltalmazására? Az első kérdésre így felelünk: a reformatio visszavágyott a vallás forrásaihoz. Nem tekintély-hit, hanem szív- és lelkiismeret-hit, melynek tartalma Isten és a vele való élő közösség, ebben áll a reformatio célja. Az irás tekintélye mellett ott áll a szabad vizsgálódás tekintélye az örökkévaló és időszerű, a mag és héj felett. Evangéliumi szabadság és igazság együvé tartoznak. A tudomány nem rontja le a hitet. Az az erő, mely a porosz egyh. szervezetet létrehozta, meg van bénítva, és a dogmatismus előmozdítására fordítottatik. Nálunk egy rendszeres reactio támadott, mely a protestans szabadság teljes megsemmisítésére irányul. Az egyh. főtanács, egy változó felügyelő hatóság, a papság részére önhatalmilag a következő hittételeket állította fel: a csudában való hitet, a szentírás szabályozó voltát, a Krisztus istenségét. Hogy a csuda egy alaphitezziké tétetett, ez a legcsudásabb. A csudahit a zsidó-világnézet visszasugárzása, a mi ellentétben áll Krisztussal magával, a ki csudatevőnek tartatni sem akart. Luther a csudákat megaranyozott almáknak nevezi, a melyeket gyermekek eleibe tesznek. A biblia egy főséges népkönyv, de nem törvény-codex. A szellem, Krisztus a bibliában, a tekintély. A Krisztus istensége theologiai helytelen: Krisztus nem Istennek, hanem isten fiának nevezi magát, ő Istennek való egységéről s nem vele való egyenlőségéről beszél. Ugyanazért ezek a formák nem jogosultak.“ Ezután a közzsinat magatartásáról szólván, előadását így folytatja: „Kögel az állam egyetlen oltalmát a trónban, a bajonetben és katechismusban látja. Szerinte a facultások püspöki seminariumokká teendők. Ebből kitünik a cél: az orthodox lelkészi kar uralkodása a keresztény lovagokkal egyetértőleg. Ez valóságos attentatum a birodalom és annak törvényei, az iskola és tudomány ellen, mely a német nép palladiuma és az egyetemek ellen, mely annak büszkesége . . . . A valódi államegyház nem egy bizanti udvari egyház, nem is egy kényszerintézet, a mely a népre erőszakolja az államfő egyéni hitnézetét. Mi nem vágyakozunk az angol és amerikai állapotok után se. Mi positivisták akarunk lenni, nem a dogma, hanem a vallás értelmében. A kereszténységnek meg kell ujhodnia saját szelleméből. Ennélfogva protestalunk minden oly

kísérlet ellen, mely a protestans egyházat ismét a tekintélyhit katolikus járma alá akarja kényszeríteni. A vallás a sziv dolga és nem alacsonyítható le valamely külső kényszerintézethez.“

Nem különben érdekes beszédet tartott még Frickhöfer is a protestans egylet missioi munkálkodását illetőleg, gunyosan jegyezve meg, hogy sokan a keresztény szeretetet is a Krisztus istenségének dogmájához kötik; azonban, úgy véljük, hogy az eddig közlött kivonatok is eléggé jellemzik a német prot. egylet irányát és szellemét s mi ezek után még nagyobb rokonszenvet érezhetünk annak működése iránt.

Franciaországban a mártiusi törvények végrehajtása, illetőleg a jezsuiták kiűzése képezi ez idő szerint a legnevezetesebb egyházi mozgalmat. Egyik jezsuita kolostort a másik után zárták be s lakóikat egymásután bocsátották szét a nagy világba. A jezsuiták az egyszerű felszólításnak nem igen akarván engedni, többnyire a törvényes hatalomnak kellett közbe lépni, hogy a czellákat megnyissák. Ez nem mindenütt történt meg zaj és utczai lárma nélkül, a jezsuita barátok ezeket, ellenfeleik meg a köztársaságot éltetvén. Általában a lapok is álláspontjukhoz képest helyeslőleg vagy kárhóztatólag nyilatkoznak a jezsuiták kiűzéséről. Ez utóbbiak mindenért a liberalismust teszik felelőssé, feledve azt, hogy a jezsuiták üldözése nem vallási, mint inkább politikai ügy. Felmerült ez akkor is, a mikor a vallási liberalismusnak még szellelte se igen érte Európát, felmerült oly államokban is, a melyek igaz hitűségét a katolikus egyház se vonhatta kétségbe. Így 1759-ben Portugalia már kitiltotta a jezsuita rendet, a rend javai elkoboztattak, tanintézeteik bezárattak és tagjaik foglyok gyanánt kísértettek a hajókra, melyek őket az egyh. államokba szállítottak. 1764-ben Franciaország követte e példát, a rend alapszabályai annyira összeférhetleneknek mutatkozván az állam jogkörével, hogy azok megváltoztatása nélkül az államhatalom nem tűrhette meg tovább a rend fenállását. Ugyanez történt Nápolyban, Pármában és Spanyolországban. 1767-ben a spanyol kormány egyetlen éjjelen elfogatta a rend összes tagjait s hajókon a pápai államokba szállíttatta, javaikat konfiskálta s tanintézeteiket bezáratta. II. József közel 700 zárdát oszlatott fel, betiltá a búcsuk s körmenetek egy részét, megcsorbítá a pápa dispensationalis jogát, meglazítá a római curia összeköttetését monarchiája klerusaival s így tovább. De hogy a jezsuitarend üldözése nem áll kapcsolatban az újabb kor liberális irányának terjedésével, sem a francia köztársasággal, semmi sem mutatja inkább, mint az, hogy egy pápa is, XIV. Kelemen 1773-ban e rendet szükségesnek tartotta feloszlítani; a mi neki csakugyan életébe is került. E történeti tényeket nem szabad szem elől eltéveszteni annak, ki a jezsuita-rendnek mai üldözése felett ítéletet akar mondani. Mi semminemű val-

lái üldözésnek éppen a helyesen értelmezett liberalizmusnál fogva barátjai nem vagyunk s így a jezsuiták üldözését is, ha az tisztán hitüldözés volna, rosztalók; de a midőn a vallás leple alatt akármely felekezet vagy rend politikai czélokért küzd, midőn ezek közül egyik vagy másik államot akar az államban formálni, természetesen, sőt jogosultnak tartjuk az ilyen összeütközést. Ugy látszik ez eset forog fenn a jezsuita-rend és a francia köztársaság között. Merre és hova fognak huzódni a kiüzdött jezsuiták? Ki tudja. Hogy hontalanok nem maradnak, az bizonyos. Sokkal ügyesebbek, minthogy őket félteni lehessen.

Angliában nem csekély jelentőségű esemény volt Bradlaughnak a képviselői eskü letétele megtagadása azon okból, mivel ő azt, mint atheista, pusztá formalitásnak tartja. A mi lapjaink ez ügygyel keveset foglalkoztak, a mi szerintünk ismét csak egy jele a mi nagymérvű vallási indifferentizmusunknak. Minthogy e kérdésben teljesen egyetértünk az „Inquirer“-rel, átvesszük annak jun. 26-ki számából e tárgyra vonatkozó vezércikkét. Miután a vezércikk-író bevezetésében előadja magát az eseményt s bámulatát fejezi ki azon, hogy napjainkban, midőn annyira szeretünk dicsekedni korunk felvilágosodottságával, az angol képviselőházban ily szűkkeblű türelmetlenségre s bigottságra mutató esemény adhatja előmagát, így ír: „Ha mi, mint a vallási szabadság barátai, mint szószólói, nem a vallási türelemnek, hanem a teljes szabadságnak, — bárminő vallásos vagy éppen vallás-ellenes meggyőződése legyen valakinek — nem szólnunk elég nyíltan, kitől mástól várhatnók ezt? Minden szabadelvű kereszténynek, a szabadság minden barátjának elengedhetlen kötelessége tiltakozni az üldözés ellen, mely az embereket vallásos meggyőződésökért érheti, minden rendszer, gyakorlat vagy formalitás ellen, legyen az társadalmi vagy politikai, melynek célja ily meggyőződést megtorolni. Fenn kell tartanunk teljes erővel és egész határozottsággal azt a nagy elvet, hogy vallásos meggyőződése miatt senkit sem lehet elzárni valamely állami hivatal vagy közszolgálat viselésétől, ha arra máskülönben alkalmas. Mi azt hisszük, hogy ez az elv, már végérvényesen elfogadtatott. Láttunk róm. katolikusokat, zsidókat és quákereket belépni a képviselőházba, a kik az esküt saját hitbeli meggyőződésük szerint tették le s azt hittük, hogy többé nem fordulhat elő eset, midőn az eskü letétele miatt valakinek ez iránti joga kérdésessé tétethetik, ha különben erre képessége van és szabályszerűen választatott meg. A héten (junius) azonban egy nagyon is meglepő vallásos buzgóságnak lettünk tanui egy párt részéről, mely féltékenynek látszik a képviselőház keresztény jellege iránt. Ezek kezdet fogtak egymással kizárni e házból egy embert, a ki velök ellenkező vallásos meggyőződést vall, melyet ők ellentétben állónak lenni vélnek a ker. igazsággal. Ezek az emberek, a kik megengedik a zsidónak, hogy az esküt

saját hitvallása szerint tegye le, ugyan ezt a jogot megtagadják egy más embernek, mivel annak vallásbeli tagadásai valamivel tovább mennek a zsidóénál. Ezen az alapon megtehetnék azt is, hogy unitáriusokat s tőlük különböző hitformájú keresztényeket is kizárjanak a képviselőházból. Bizonyára szomorú jele az a ker. szeretetnek s azt mutatja, hogy az a szellem, a mely a vallás nevében annyi férfit és nőt hurczolt egykor gályára, börtönbe és máglyára, még ma is él s csak a kor szellemének köszönhetjük, hogy uralmában korlátozva van. Nem szeretnénk félre értetni. Mi nem vagyunk a Bradlaugh barátai. Mi nem rokonszenvezünk az ő vallás-ellenes nézeteivel, sem azoknak hirdetésével. Nem kívánjuk igazolni az ő magatartását ez ügyben. Míután megtagadta az eskü letételét, a melyet ő határozottan minden jelentőség nélküli formáságnak nyilvánított — neki meg kellett volna e mellett maradnia és nem kellett volna később mégis letenni egy oly esküt, a melynek előtte nincs semmi jelentősége. Ez nem volt férfias tett. Bradlaugh azzal akarja menteni magát, hogy ellenfelei sodorták e ferde helyzetbe; bizonyára sokkal többen rokonszenveztek volna vele azok közül is, a kik az ő nézeteit nem osztják, ha így szólott volna: „Bár ti engem hitetlennek kiáltatok, én hiszem, hogy minden embernek az a kötelessége, hogy becsületes és igaz legyen, én azért megtagadom az esküt, melyet helytelennek tartok, bár ez által kizárom magamat közületek.“ Mi ugyan nem szavaztunk volna Bradlaughra, de nem az ő vallásos meggyőződéseért. Mi azt hisszük, hogy egy embert, a ki különben jó és becsületes ember, Isten nem zárja ki a mennyekből téves vallási meggyőződése miatt. Mi tudjuk, hogy egy ember, a ki ajkával Istent megtagadja, még szolgálhat neki életével. Isten nem fogja Bradlaughnak hitvallását kérdezni, midőn majd széke előtt megjelenik s ha kárhoztatás alá esik, ez nem ilyen vagy amolyan hiteért vagy hitlenségeért lesz: és mi kik vagyunk; hogy felette ezért ítéletet tartunk? Mi azt a kérdést, hogy Bradlaugh erkölcsileg képesített-e a képviselőházban helyet foglalni, vagy nem, nem érintjük, mi tisztán csak arra kívánunk szoritkozni jelen fejtegetésünkben, miszerint tagadjuk az ellene szavazóknak azon jogát, hogy egy embert vallásos vagy vallás-ellenes meggyőződése miatt a képviselőházból kizárhassanak. Az író ezután azt ajánlva, hogy a képviselői eskü helyett vétessék gyakorlatba valamely oly fogadástartó, melyet hitkülönbség nélkül mindenki letehet, így folytatja cikkét: „Mi a vallás érdekében szólunk, midőn azt kívánjuk, hogy ismertessék el mindenkinek szabadsága a vallási kérdésekben. A rationalis vallás szerint mindenki magának és magáért felelős meggyőződéseért s a vallásnak nincs nagyobb ellensége, mint az, a ki másoknak ezt a jogát megtagadja; vagy a ki vallásáért meg akar fosztani másokat társadalmi vagy politikai jogaitól. Atyáink férfiasan megküzdöttek

azért, hogy a vallásszabagságot nekünk biztosítsák s nekünk ez örökséget tiszteletben meg kell tartani. Tegyük fel, hogy a mások vallásos meggyőződése szerintünk téves s homlokegyenest ellenkezik azzal, a mit mi igazságnak tartunk: akkor sem tehetünk s nem is szabad egyebet tennünk, mint a tévely ellen az igazság fegyverével küzdeni. Az igazság érdekében csak igazsággal biztosítjuk az igazi győzelmet. Üldözéssel senkit meg nem téríthetünk; sőt ez uton még makacsabbá tesszük tévelygésében. Szelid bánásmóddal s nagylelkűséggel tesszük még az ellenséget is barátunkká.“

Volt idő, midőn hazánkban is az embereket vallásos meggyőződésükkel ellenkező eskü letételére kényszerítették, sőt a miatt a hivataloktól is elzárták: az „Inquirer“ cikke most sem lesz minden tanúság nélküli ránk nézve sem.

cz.

LEVELEZÉS.

Skócia, 1880. június 29.

Kedves Boros ur! *)

A mult akademiái év utolsó hetei annyira túlterheltek voltunk, hogy szives levelére még nem válaszolhattam. Azonban végül eljuttottam a hegyek közé e csendes nyughelyre, és most gondolataimat az ön munkája és reményei távol eső színterére fordíthatom. . . .

Örömmel olvastam leveléből, hogy ön akademiái teendőit a vasárnapi iskolázás gyakorlati munkájával is összekapcsolta; mert, valóban, a csupa eszmék világa életünknek csak felét, gondolatainknak még felét sem teszi, teljességét pedig a rokonszenyben és tevékenységben éri el és a keresztény egyház soha addig nem lesz szellemi atyafiság, míg abban minden osztály fel nem leli a módot arra nézve, hogy javaikat kicseréljék s egymást a keresztény eszme magasztosságára emeljék. Meg vagyok győződve, hogy a mai vallási skepticismus sokkal kevésbé tulajdonítható a tudomány előhaladottságának, mint a kegyes isteni tisztelet és az érdeknélküli szeretet hanyatlásának. Midőn az emberek megszüntek teljesíteni a mennyei atya akaratját, többé már azt sem tudják, ha valjon a tudomány Istentől van e vagy nem.

Különösen érdekelt engemet önnek a mi politikai életünkben történt változást illető nézete. Megvallom, hogy ez előttem egy általában nem volt örvendezés tárgya, s nagy mértékben osztom azon apprehenziókat, a melyeket az ön honfitestvérei a külföldi ügyek iránt táplálnak. Ámbár én mindig a szabadelvű párthoz tartoztam, még is úgy gondolom, hogy annak vezetői az utóbbi hat év alatt teljesen rossz irányban haladtak európai és ázsiai politikájokban; elannyira, hogy az utóbbi

*) Örömmel közöljük Dr. Martineának t. barátunkhoz intézett rövid, de érdekes levelét. Szerk.

választások alkalmával, életemben először, én is ellenök szavaztam. Bár mennyire bámulom is Gladstonet, államférfiui itéletében nem bizom . . .

hive

Martineau Jakab.

Székelyföld, jul. 15. 1880.

Tisztelt Szerkesztőség!

Alkalmam volt nem régen Torda aranyos unitarius egyházkörnyék néhány községét meglátogatni, barátaimmal találkozni. Már korábban feltűnt volt előttem, hogy midőn más unitár. egyházkörök törekedésök és tevékenységöknek jeleit tudták felmutatni, ilyet az Torda-aranyos egykőről a „K. Magvető”-ben sem láttam — gondoltam: csak hallgatnak s titkolják munkálkodásukat s előhaladásukat és alattomban nevetnek a mi megfeszített erőlködéseink gyenge sikere felett. Hanem aztán megtudtam, hogy ott bizony még az új egyházi szervezet sincs életbeléptetve. Közgyűlést egy évben egyszer szoktak tartani a zsinat, vagy egyh. főtanács ideje tőzsomszédságában, s azt is sebes futtában, mintha csak egy kellemetlen kötelességet ráznának le magukról; az egyh. intézkedések és rendeletekből alig egy párt vesznek tudomásul; kebli ügyek intézéséről szó sincs — tán nincs is kebli ügyök; évi egyh. eseményekről senki sem referál; világi tanácsosok nincsenek a gyűlésben, s tán még a felügyelő godnokot sem szokták meghívni, a mint erről az egyh. főtanács előtt megfordult egy panaszból emlékezem.

Igy foly s talán még gyarlóbban a papi-székezés is. Nevezetes az mit az évekenkénti vizsgálóság jellemzésiről hallottam: ugyanis az évi bérhátralék roppant nagy, de a szegény belső emberek már nem is mernek panaszkodni mert a legutolsó kepefizetőnek is kitörölhetlenül zeng fülébe a már sokszor hangoztatott, reájuk nézve kellemes, de a belső emberekre leverő esperesi válasz: „hátha a sem volna — hallgasson!” De mindezek csak a kanon szerénti eljárás keretébe tartoznak. Hol vannak más egyebek: a vasárnapi iskola, a tanítói értekezlet, papi összegyülekezés, könyvtár, olvasó egylet stb. stb.? ezeket ottan ne keresd jámbor utazó, hanem van ott annál több uzsoráskodás, áskálódás, gyanusítás, huzalkodás, szemrehányás stb. Tán két pap sincs ott egymással nem mondom rokonszenvi, de elvi barátságban és egyetértésben is, annál kevésbé pap és mester, belsőember és ekklesia, sőt a presbyterium a pap kizárásával intézi az ekklesia ügyeit Gondolám magamban: itt valami rothadt van Dániában.

Ébredjenek uraim! megviradt már! Hiszen önök közt sok derék ember van külön külön . . . s aztán oly közel a focushoz . . . s aztán oly közel egymáshoz az egyházak, mint egy katlanban. A nap rég feljött már! vagy talán egy nagy setét felhő árnyékolta be önöket. . . ?

Egy székely.

Torda-Aranyoskör, 1880. aug. 1.

Tisztelt Szerkesztőség!

Több éven át figyelemmel kísértem a torda-aranyos-egyházmegyei unitárius szent ekklesiák közigazgatását, gazdálkodását, tanügyi és valláserkölcsei állapotát s e szemléletemben szomorúan győződtem meg ar-

ról, hogy a fenemlített egyházmegye közigazgatása, gazdálkodása, ügytanügyi és vallás-erkölcsi állapota az utóbbi husz év alatt s különösen az utóbbi évtízben rohamosan hanyatlott. Mint világi consistor jelen voltam egy pár visitation és egy pár partialison, hol a körüli esperes e kérdéssel fogadott: „Mit keres ön itt a papok gyülekezetében?” E kérdésből azt lehet következtetni, mintha a világi consistoroknak nem lenne joga a partialis gyűléseken megjelenni. Ezt nyíltan nem mondta ki ugyan az esperes, de alattomos intrigáival oda működött, hogy a torda-aranyosmegyei világi consistorok a partialis gyűlésekről végképen kimaradtak. Így vonultam vissza én is várva egy jobb alkalomra, mikor számon lehet kérni úgy az egyes ekklesiák, mint az egyházközségülések húsz éven át folytatott sáfárkodását. Örömmel látom a „K. Magvető”-ből, hogy a többi egyházmegyék lelkesedéssel és szent buzgalommal törekednek ekklesiáik közigazgatásán, vagyonkezelésén, tanügyi és vallás-erkölcsi állapotán javítani. Örömmel látom a Főtiszt. Egyh. Képv. Tanácsnak egy pár rendeletéből, hogy erélyes intézkedéseket tett a végre, hogy az ekkliák közigazgatása, vagyonkezelésének módja és tanügyi állapota korunk követelményeinek megfelelőleg rendbe hozassék. Azonban szomorúan tapasztaltam azt, hogy a torda aranyos-egyházmegyei kerületben — bár az oly közel fekszik a központhoz, semmi nyomát nem láthatni a haladásnak, sőt nagy rendetlenséget, megdöbbentő viszonyokat tüntet fel.

A közigazgatás annyira megromlott ezen esperesség alatt, hogy vannak ekkliák, melyekben a presbyterialis gyűléseket a curatorok a helybeli pap kizárásával tartják meg; holott e gyűlésnek egyházi elnöke épen a pap. Az évenként tartatni szokott visitatiók nevetséges módon folynak le. Azokon tanácskozási sorrendről szó sincs. Egyszerre beszél ott minden ember. Mikor azon kérdésre kerül a sor, hogy hát a képét befizették-e? Akkor feláll egy presbyter, — ki már egy pár liter pálinkát a szent nap örömére, a közösből bevágott, — s kijelenti, hogy fizetgetjük tisztelendő esperes ur! mire felelet az, hogy „jól van!” De mikor a belső emberek erre kijelentik, hogy de bizony a kepenék egy tizede sincs befizetve, azt kapják feleletül, „*hogy köszönjék meg azt is, mert hátha azt se kapnák!*” Ezen eljárás által odajutott e megyében a kepefizetés ügye, hogy ma csak a fizet képét, a kinek tesszik. Ily módon a belső emberek kepeilletménye évek hosszú során marad behajtatlan, mert egyházmegyénkben még mindig az a régi rossz rendszer van fenn, hogy a képét a belső emberek szedik be s így saját javukra, hallgatóikkal szemben követelőleg nem léphetnek fel, mert ebből aztán surlódás fejlődik ki belső emberek és hallgatók között, mely alkalmat az esperes a belső emberek üldözésére örömmel szokta megragadni. Ezen állapotok miatt oda jutottak a torda-aranyosmegyei belső emberek, hogy egy pár kivételével tönkrementek, elszegényedtek. Egy másik kérdés pedig az, hogy az ekkla jövedelmei befolytak-e, s tőke és kamat biztosan vannak-e elhelyezve? Erre a felelet ismét csak az, hogy a jövedelem és kamat bejött s a tőke sehol sincs veszélyeztetve. Mikor aztán arra kerül a sor, hogy a befolyt jövedelem tényleg bemutatassék a helyszínén s megszámláltassék, kiadja az esperes a parancsot, hogy hozzák el. El is megy a

számadó egyházi, de még egyetlen egy alkalommal sem jött vissza. Kifogyva az időből az esperes elutazik s az egyház pénze marad a számadó egyháznál biztosítás nélkül, szabad használatára, mely után kamatot nem fizet, sőt a tőke is akárhányszor oda vész. Midőn ily esetekre figyelmeztetik az esperest, azt szokta mondani: „Jól tesz ik, ha sználják felök, hisz ugy is az övék!” Curiosumkép emlitem fel: Volt egyszer egy ekklesiának egy lelkiismeretes számadó egyháza, ki az ekkla jövedelmét kétszáznegyven forintot kőszpénzben letette a visitatio asztalára. Ezt mint unicumot az esperes lepecsételni rendelte, azonban mielőtt lepecsételtenék felszólal egy presbyter, hogy Péter atyánkfiának szüksége volna a pénzre, mert ügyes-bajos dolgai vannak s az eredmény a lett, hogy a pénz Péter atyánkfiának biztosíték nélkül kiadatott. A kamat elpárolog, s a tőke évek malva felhajtatlannak nyilváníttatik. Egy lényeges kérdés van még hátra, melyet visitatio alkalmával az esperes föl tesz, t. i. volt-é rendes iskolatartás a lefolyt évben? Erre a felelet természetes az, hogy volt. Pedig voltakép százötven tanköteles közül alig látogatta az iskolát naponként husz-harmincz tanuló s azok között sem lehet csak egyet is találni, ki jól olvasson és írjon. Ide vonatkozólag ismeretes az esperes azon szokatszavajárása: „hátha mindenki tanult ember lesz, akkor ki dolgozik.” A despoták és uzsorások nem szeretik a tanult embert. Az iskola mulasztók megbüntetéséről szó sincs. Pedig az állam sokat áldoz a népnevelésre s ime az aranyos-tordamegyei unitárius felekezeti iskolák néptelenek, üresek. Ha visszatekintünk az ötvenes évek-re, a maival szemben áldanunk kell ama kort, mert akkor tömve voltak iskoláink tankötelesekkel s tordai algymnasiumunknak több tanulóat szolgáltatott, mint ma tanügyi törvényünk tizenkét évi fenállása után. Ha templomainkban istenítisztelet alkalmával megfigyeljük, hogy kik éneklék az urnak dicséreteit és zoltárait, látni fogjuk, hogy azok a hallgatók, kik az ötvenes években végezték elemi tanulmányaikat. Az újabb nemzedék, fájdalom, énekelni sem tud. Ez az eredménye a fennebbi axiómának: ha mindenki tanul, ki dolgozik akkor?! Boldogok e meggyében levő kántortanítóink, mert nem kell a tanítással sokat törődniök, jól tudván, hogy csak így tehetnek tetsző, kedves dolgot az ő esperesuroknak. Azonban az is igaz, hogy az államsegélyre nagyon kevesen érdemesítették magokat. Volt azonban egy, a ki egymásután háromszor kapott száz-száz forint államsegélyt s ki akkor oly szegény volt, hogy csak huszezer forintja volt kiadva uzsorára s ma már százezer forintos birtokos. Ez a tanító L. D. az esperes unokája volt! Ecce! Ilyenek a mi viszonyaink Torda-Aranyoskörben. A kepe meg nem fizetése szokássá vált s e miatt belső embereink elszegényedtek, míg esperessük az ők károkon főuri vagyonra tett szert. Ekklesiáink vagyoni állapota tönkre ment, mert nemcsak a kamat, hanem a tőke is nagyon sok esetben végkép elveszett. Tanügyünk visszaesve, alásülyedve. A vallásos erkölcsi élet annyira sülyedt, hogy a hivek a temp omben czivakodnak és verekednek.

Tudósításom azzal az igérettel zárom be, hogy közelebbi alkalommal folytatni fogom.

Egy consistor.

NYILATKOZAT EGYED FERENCZ UR VÁLASZÁRA ÉS ÉSZREVÉTELEIRE.

A „K. Magvető” ez évi első füzetében az E. F. ur neve alatt tesületünkre felhozott kisebbítésekkel és a 6-ik osztály beállítását nem pártoló nézetekkel szemben, a második füzetben megjelent észrevételeim minden sorát fentartom és azokból egy betűt sem vonok vissza. A 3-ik füzetben E. F. ur a tárgyat illetőleg semmi újat sem hoz fel. Tekintve ezt, de tekintve azt is, hogy az említett kisebbítéseket eltagadja és visszahuzódik: észrevételeit feleletre érdemesnek nem tartom s a személyemről irt badarságokra nézve, magamat a védekezéstől felmentettnek érzem. Sz. Kereszturon, 1880. jul. 17.

Sándor János,
gymn. igazgató.

IRODALMI ÉRTESEITŐ.

Egyházi imák és beszédek. A hódmezővásárhelyi első unitárius isteni tiszteleten 1880. évi május hó 17-én — pünköst másodnapján — tartotta Nagy Lajos, unitárius tanár és esperes. Ez imák és beszédek nemcsak azoknál fognak szíves fogadtatásban részesülni, kik első sorban ohajtották megjelenésüket, hogy állandó formában bírják a rájuk nézve nevezetes nap emlékeit, hanem mind azoknál, kik egy szépen kidolgozott beszédben, annak tiszta, folyékony magyaros irályában gyönyörködni tudnak. A beszéd tárgya a szentlélek unitárius felfogás szerint, melynek alapos fejtegetése s a megnyitó imán előmlő költői hangulat a figyelmet teljes mértékben lekötik. A csinosan kiállított füzetet urvacsorai beszéd és imák zárják be. Ajánljuk t. olvasóink figyelmébe annál is inkább, mert az egész jövedelem a hódmezővásárhelyi unitárius egyház javára fordittatik. A füzét ára 20 kr.

A Magy. Prot. Egyh. és Isk. figy. VII. VIII. füzete megjelent a következő változatos gazdag tartalommal. 1. Teljesítsük missziókat, Czelder Márton. 2. A lützeni ütközet befolyása a vallásügyre nézve, Csuthy Zsigmond. 3. Biblia és természet, Pápai Imre. 4. Tóth Mihály. 5. Missziói közlemények. Belmisszió. 6. Külmisszió, Láng Adolf. 7. Bibliai fordítás. 8. Szabad reformált egyetem Hollandiában, Venetziában Sándor. 9. Könyvismertetés. 10. Mutatvány Pécsi Simon bibliafordításából. 1643. Közli Koncz József. 11. Adatok Magyarország bűnvádi statisztikájából, Láng Adolf. 12. A Talmudisták vagy Rabbinsták ismertetése, Molnár Zsigmond. 13. A Régiék. I. Rákóczi György levele Rákóczi Zsigmondhoz. 1620. szept. 16. Közli Szilágyi Sándor. 14. II. 1620. decz. 16. Közli Szilágyi Sándor. 15. III. Bethlen Miklós levele Teleki Mihályhoz 1672-ből. Közli Koncz József. 16. Külföld. 17. Belföld. 18. Könyv- és lapszemle. — Megjelent az Evangéliomi lelkészár VIII. füzete is, melyben Könyves Tóth Kálmán és Czelder tollából vannak alkalmi egyh. beszédek.

Nemzeti Nőnevelés. VII—VIII. füzet (juli, augusztus) gazdag tartalma: Paedagogiai levelek. Országos női iparkiallítás, Gelléri Mórtól. Egy elfeledett nevelő életéből, Zsilinszky Mihálytól. Csengery Antal. Régi magyar élet. Nagy Gyulától. A fényűzésről, dr. Sebestyén Jenőtől. Az ugynevezett isk. takarékpénztárak kérdéséhez. Luttenberger Ágost. Rezgő mozgás, Mendlik Ferencztől. A természetrajz aesthetikai oldala, Nemcskay Irmától. A budapesti VI. ker. állami tanítóképző-intézetéről. A természettani oktatás a népiskola alsó osztályaiban. y. r. Vegyesek.

Magyar Pædagogiai Szemle. VI. füzet a következő érdekes tartalommal áll előttünk. Az ev. ref. tanító a népisk. szervezetben. (Vargha István fényképnymatú arczképével) Rill Józseftől. A százéves oktatási rendszer Péterfi Sándortól. Család és iskola, Kucelnik Vilmától. Közvetlen szemléltetés, Darvas Adolftól. A tanító mint lapszerkesztő. (Szerk.) Az iskolai és népkönyvtár, Csatóry Károlytól. Irodalmi kalauz.

KÜLÖNFÉLÉK.

Hale Ede, a bostoni jeles unitárius pap, ki már 1873-ban az angol, amerikai és magyar unitáriusoknak Budapesten tartott konferenciáján, hol mint az amerikai unitáriusok képviselője volt jelen, kimutatta a magyar unitáriusok s általán a magyar nemzet iránti rokonszenvét és mély érzését, a Budapesten építendő Unitárius templom ügye iránt a „Christian Register“ czimű heti lapban a következő, rokonszenvvel és meleg érdeklődéssel teljes sorokban hívta fel az amerikai unitárius közönség figyelmét: „Minden dolognak megvan a maga hasonmása.“ Magyarországi testvéreink fővárosukban ugyanazt akarják tenni, mit mi a mienkben oly sikeresen tettünk. Főerejük, az erdélyi unitáriusok testülete, 350 mrtföldre van Pesttől, a fővárostól. Körülbelül épen oly messze, mint a mi új angliai és new-yorki egyházaink vannak Washingtontól. S a mint a mi kevés számú hiveink unitárius templomot alapítottak Washingtonban, ugy alapított az ő maroknyi népük filia ekklézsiát Pesten. Midőn 1873-ban velük Pesten találkoztam, akkor tartottuk ott a legelső unitárius gyűlést. Ugy emlékszem körülbelül huszan lehetünk jelen. Most már szervezett társulattal bírnak, mely 100 tagot számlál és egy rendes papra van szükségök. Amerikában, meg vagyok győződve, sok hitrokon van, kik elég meleg szívvvel és elég belátással bírnak arra, hogy őket segíelyezni kívánják. Olvassák el önök az ők szerény, de méltóságteljes levelüket és lássák meg minő nép ők. Aztán gondolják meg, hogy az egész nemzet most új életet él. Mindenki tudja, hogy ők egy ugrással 300 évet haladtak. Mindenki, legyen bár római katolikus, vagy lutheranus a régi iskolából, azt kérdezi: mi a haladás és szabadság vallása? Ez egyike ama korszakoknak, midőn a tiszta és meg nem vesztegetett vallásnak nagy alkalmossága van. Az unitárius egyháznak megvan most az alkalm, hogy mig erdélyi várait, melyek oly hosszasan védették, erősen tartja, ott alapítsa meg magát, a honnan szava az egész nemzetre kihathat, a honnan nagyobb munkát végezhet, mint azelőtt. Nem kétlem, hogy a Pesten, vagy a Budapesten, — a mint a magyar fővárost nevezni mindnyájunknak meg kell tanulnunk — tervelt vállalat, ha készséges helyeslésre talál, nagy fontosságúnak fog Kelet-Europában bebizonyulni. Azon urí emberek, kiknek neve a hozzánk intézett felhívást biztosítja, oly egyének, kik a magyar kormánynál fontos helyeket töltenek be. Talán még vannak életben közöttük, mind férfiak, mind nők, kik Kossuththal rokonszenvezve sirtak, őt vigasztalták, neki ígéreteket tettek. Itt van most a jó alkalom amaz ígéretnek beváltására szabad Magyarországnak eme fontos vállalatban való tényleges segíelyezése által. Bizonyára nem hiányoznak közöttünk, kik ohajtják, hogy a tiszta kereszténység mind a pápa,

mind a török felett előnyt nyerjen. Föl tehát! és segítsük keleti testvéreinket nagyhorderejű vállalatukban!

Az angol és amerikai unitárius társulatok ez évi közgyűlései. A „Brit és Külföldi Unitárius Társulat“ ez évi közgyűlését május 19-én és 20-án tartotta meg Londonban. Az egyházi beszédet Armstrong Henrik tartotta Jeremias siralmai 2. rész, 9 és 10 versei alapján. Beszédében párhuzamot vont Zsidóországnak a próféta idejében való állapota és az egyházak jelenlegi helyzete felett. Egy új Jeruzsálem előállítását sürgette a vallás mezején, s kimondotta, hogy e munkában az unitáriusoknak előharczosoknak kell lenniök. Az elnök megnyitó beszéde után következett a titkári jelentés, melyben fel volt mutatva, hogy mennyi segínyt adott a társulat a különböző ekkleziáknak s ujaknak a létesítésére. Bámulatos az irodalmi munkásság, melyet kifejtének az unitarizmus érdekében. Ezer meg ezer tractokat (röpirat) küldöznek szét. Channing műveit rövid idő alatt kétszer adták ki. Szépen emlékezett meg a titkár a külföldi hitrokonokkal való testvéries összeköttetéséről s ezek között első sorban a magyar unitáriusokról. A pénztárnoki jelentésből érdekesnek tartjuk följegyezni, hogy a társulatnak egy barátja 5,000 font sterlinget adományozott. (Igy áldozhatnak aztán missiói célokra). A második napon a szokásos conferentiát tartották meg, melyet Carpenter tanár felolvasása „a politikai és társadalmi erkölcsök tárgyalásáról a szószéken“, tett érdekessé.

Az „Amerikai Unitárius társulat“, mely ugyanazon évben alapított, mint a „Brit és külföldi Unit. Társulat“, ez évi közgyűlését május 25—26-án tartotta meg. Gyűléseket igazi lelkesültség és emelkedett hangulat jellemzi. Ugy látszik a Channing ünnepélynek nagy hatása és következménye lett. A titkári jelentés szerint 1875 óta (ekkor volt a társulat ötvenéves fenállásának jubileuma) oly szép bevétele nem volt, mint ez évben. Ugyanis önkéntes adakozás útján az aláíróktól bejött 100,000 dollár (200,000 frt). Az unitarizmus hatalmasan terjed az „Egyesült Államok“ minden részében. Ez évben is 8 templomot építettek, melyek közül 4-et fel is szenteltek. Sok jeles írójuk van, kik rendkívüli tevékenységet fejtenek ki az unitárius elvek terjesztése körül. Missiókra is sokat áldoznak és pedig külföldre is.

B. F., ki minden alkalmat mohón ragad meg az unitáriusok iránti ellenszenvének nyilvánítására, közelebbről Linberger István, késmárki evangélikus lelkész „Geschichte des Evangeliums in Ungarn“ című ez évben megjelent művét a „Protestans Hetilap“ 30-ik számában ismeretve egy jegyzésben kitér és gáncsolódik, mint ő magát kifejezi, ama „nagy szabású dicséret és védírat“ ellen, „mit 1879-ben a tudós Jakab Elek irt „Dávid Ferencz“ emléke czimen“; Dávid Ferencz irányát a Carlstadt és Münzer-féle irányzatokkal teszi egy vonalba s nem érti Jakab Elek hódoló bámulatát hőse iránt, mert a tudós történetíró feledi, hogy „elvi álláspontját szakadatlanul változtató egyén sem ma, sem annál kevésbé a XVI-ik században, példányképül nem szolgálhat, sem vonzó hatást nem fejthet ki állandóan.“ Az oly emberek, mint t. B. F. ur és a hozzá hasonlóan gondolkozók, sohasem is fogják megérteni a Dávid Ferencz iránti bámulatot, mert nem értik magát Dávid Ferenczet, a XVI. évszáz leg-

emelkedettebb szellemű magyar reformatorát. Dávid F.-et nem akarta érteni Melius se s a hitvita harcokban a legildomtalanabb kifejezésekkel illete. Mit várhatunk t. B. F. urtól, ki Meliusra esküszik és csak egyedül őt bámulja. Azt, hogy Dávid F-t becsémélje, mint mestere Melius tette és elvi ingatagsággal vádolja, s jellemét kissebbitse, mint a fennebbi sorokban. Ennél mi egyebet nem várhatunk. Az orthodox szellem mindig és mindenütt elfogult. Az előtt nem az az igazság, a mit az ember vizsgálódó eszével elér, hanem a mit számára megirtak. Az orthodox eszét nem is arra használja, hogy vizsgálódjék, hanem hogy védje és fentartsa az irt dogmákat, következésképen más helyt igazságot nem láthat. S így a míg mások Dávid Ferencz szelleme történetét szemlélve csodálják azt a fokozatos haladást a hitnézetek lajtorjáján föl, mely végre a legmagasabb fokon a tiszta kereszténység álláspontjában végződött: addig az orthodox szellem abban meggyőződésbeli, elvi ingatagságot lát. Egy lépést sem hátra, mindig csak előre menni, az ész hatalmas világának vezérelte alatt újabb és magasabb igazságokra emelkedni, s a mit a legigazabbnak ismertünk meg a mellett hűségesen megállni, azt vallani, tűz és vész között bátran hirdetni és késznek lenni azért a börtönhalálra is: hol itt az ingatagság, hol a nézetcsere, melyet bűnnek lehessen bélyegezni? Ha Dávid F. nem megy egy lépéssel tovább a Kálvin és Melius álláspontjánál, hanem megáll ott, mi máskép láttatnék, akkor talán B. ur is megtudná bocsátani azt a változatos utat, melyet ő a catholicismustól a lutheranismuson át a kalvinismusig tett volna. És ismét a míg mások Dávid irányát méltányolják, s az iránt a legnagyobb elismeréssel viseltetve azt mondják, hogy irányával 3 évszázaddal előzte meg korát: addig az orthodox itélet azt a Carlistadt és Münzer-féle irányzatokkal hozza rokonságba, melyek „állandó alakulást, nem idézhetnek elé”, holott a szabad keresztény irány hatalma épen a kalvini egyházban is, ugy nálunk, mint külföldön, észrevehető alakulásokban nyilatkozik. Hanem azt nem kívánhatjuk B. urtól, hogy ezt lássa. Az orthodox szem elől még a tényi igazságok is el vannak fedve. S B. ur, a ki Dávid F.-ről és irányáról így gondolkozik, még méltánytalansággal vádolja az ő élete íróját Melius iránt. A ki a legönálóbban gondolkozó, a leglángelműbb — ezt Révész is elismeri — magyar hitujítót és irányát csak dehonestálni tudja: jobban teszi, ha méltánytalansági keserves feljajdulásaival bölcsen hallgat.

Gordon János. Az angol unitárius papság nem régen egyik legszebb ékességét, legtiszteletreméltóbb veterán tagját vesztette el Gordon Jánosban. Gordon lelkészségét, mint Wesley-féle methodista kezdette meg és mint Moore Henriknek Wesley egyik végrendeleti végrehajtójának káplánja tartotta 18 éves korában első egyházi beszédét, melylyel már figyelmet keltett. Azonban a methodistákat a papi confrentia egy határozata következtében, mely által a keresztény ember szabadságát látta korlátozva, állásáról leköszönve odahagyta. S Kentish János birminghami unitárius lelkésszel jövén érintkezésbe, theologiai nézetei az ő befolyása alatt nagy átalakulásokon mentek keresztül. Végre Channing irataiban teljesen megtalálta a kereszténység ama formáját, melyet igazság és szabadság után vágyó lelke addig hasztalan keresett. Mint unitárius lelkész több helyt szolgált, a többek közt Edinburgban

is négy évig. Hét évvel ezelőtt nyugalomba vonult Kenilworthbe, hol meghalt 73 éves korában. Gordon az irodalomnak is tevékeny munkása volt. A „Christian Reformer“ az ő tollából sok becses dolgozatot közölt. Két önálló művet is irt „Protestantismus“ és „Christian development“ czim alatt, melyek hosszabb életre tarthatnak számot az angol irodalomban. Munkálkodása és magas keresztény jelleme életében a legnagyobb elismerést és tiszteletet vívott ki s halála után el nem muló emléket biztosított számára. Sirjánál Beard Károly, a legjelesebb angol unitárius hitszónok és Delf H. Ede tartottak az elhunyt-hoz méltó beszédeket. Iránta való érdeklődésünket és emlékének tiszteletét növelheti az a körülmény, hogy egy oly kitünő tudósnak és derék magyar barátának adott lételt, milyen Gordon Sándor a belfasti unitárius lelkész, a mult évi Dávid Ferencz ünnepélyen az angol unitáriusok képviselője, kinek édes atyja fölötti fájdalomban mély részvétellel osztozunk.

Porter Scott János. A multévi zsinatunkra küldött külföldi emlékiratok közül egy latin szövegű *) aláírásai között a fennjelzett név foglalja el az első helyet. A szép nyelvezetű és bibliai hangulatu irat szerzője és ama társulat elnöke is ugyanazon ember levén elég érdekesnek találjuk gyászos halálesete alkalmából róla, mint egyszersmind az irhoni unitáriusok legnagyobb tudósáról, bár röviden megemlékezni. Porter Scott János született 1801. decz. 31. megh. 1880. jul. 5-én. Tanulmányait a belfasti akademián (Irhouban) végezte s ott tanársegéd lett. 1821-ben Londonban lelkészszé avattatott. 1832-ben visszament Belfastba és ott élete végéig lelki vezére volt gyülekezetének, 1874 óta Gordon Sándor barátunkkal együtt. Tevékenysége nagyon sok oldalú. Tanára volt az irhoni alá nem íróknál a héber nyelvnek és a biblia magyarázatnak, tagja több nevelésügyi társaságnak. Főfigyelmét a szókészék foglalta el ugyan, de a mellett az irodalom terén is jelentékeny munkát végzett. Nagy szolgálatot tett a bibliai kritikának és az unitarismusnak. Amannak „a szövegbirálat elvei“ czimű műve által, mely bár némely részeiben már elavult, de a régi kéziratokról (MSS) irt értekezlete és a számos színes kézirat táblázat még ma is nagyon értékesek. A keresztény unitarismust 12 leczkében védelmezte; megírta rövid alapvonalait. A Servét halála 300 éves fordulóján három felolvasást tartott „Servétről és Kalvinról.“ Az angol unitáriusok által kiadott biblia revidálásában ő is tevékeny részt vett. Ezeken kívül még számos kisebb műve jelent meg a sajtóban. Theologiai álláspontját tekintve nem tartozott az új szabadelvű iskolához. Hitt az irás természetfeletti inspiratiojában és az evangeliumi csodákban. Ő unitárius volt a régi iskolából születésétől fogva haláláig. E mellett küzdött már fiatal korában is. 1834-ben egy anglican pap kihívására „az ige valódi istensége ellen“ nevezetes szóbeli vitát folytatott. Tehetsége sokkal többre jogosította egy unitárius papi állomásnál, de szilárdsága nem engedé meg, hogy azért elvét megváltoztassa és a nagy ígéretekkel kecsegtető anglican egyházba lépjen.

A tordátfalvi önképző-kör. Egyik vidéki levelezőnk értesít, hogy a tordátfalvi önképzőkör augusztus 8-dikán egy évi fenn-

*) Magyar fordítását lásd a Ker. Magvető XIV. köt. 303 s köv. oldalain.

állítására ünnepélyt tartott. A vidékről is sokan levén jelen az igen szépen sikerült. A kör újonnan választott elnöke Nemes Sándor, ki a „Tiboldi“-féle iskolából való székely népköltő, azt az ígéretet tette, hogy az ifjúsággal egyetértőleg igyekezni fog a kör egyik főczéljává tenni a káromkodás megszüntetését. Ez alkalmából a templom gyönyörűen fel volt díszítve virágokkal és gyümölcscsel, s mindkét isteni tiszteletben rendkívüli nagy közönség vett részt. Az ünnepély hatása nagy és lélekemelő volt. A kör javára beléptijegyekért felülfizettek: Szentkirályi Árpád szolgabíró ur 5 frt, Boros György tanár 50 kr. Bedő József lelkész 30, Ferenczi Áron lelkész 33 kr. Végh Gyula 50 kr. Derzsi Domokos tanító 20 kr. Miklós György tanító 20 kr. Özv. Derzsi Józsefné 10 kr. A tiszta jövedelem volt 21 frt o. é.

Gróf Zichy Jenő a boldog emléktű Eötvös által tervelt „Népnevelési egyletek“ érdekében emelte fel szavát azon Indítvány és tervjavaslatban, melyet azok ügyében Fejérmegye közgyűlése elé terjesztett, s melyet külön füzetben is kinyomatva a lapoknak megküldött. A népnevelési egyletek alkotása által véli népiskolai tanügyünket új életre kelteni. A népisk. törvények nincsenek és még sokáig nem lesznek teljesen végrehajtva. Ezeknek foganosítását elősegíteni, a népnevelést minden lehető eszközt fölhasználva odaemelni, hogy a szó szoros értelmében művelt, önállóan gondolkodó, számítható cselekvő, haladni akaró tösgyökeres magyar polgár-elemünk képződjék: lenne ez egyletek czélja. Mi csakis üdvözöljük a derék grófot nemes törekvéseiben, melyben hisszük, hogy a megyék értelmisége mindenütt pártolni, támogatni fogja.

A református tanári értekezéslet ez évi ülészakát egy nevezetes intézkedés jelöli, mely mellett minden egyéb tárgy jelentéktelenné törpül. Az értekezéslet kimondta ugyanis a német nyelv kötelező oktatásának felfüggesztését. Bármily elismeréssel adózunk is azon indokok iránt, melyek e megállapodást magokkal hozzák, nem habozhatunk annak kijelentésében, hogy a lépés elhamarkodott volt s nehézségeket gördít nemcsak az egyik felekezeti tanodájából a másikéba átlépő ifju bizonyítványainak érvényessége, de az egyetemi tanulmányokra való kellő előkészület utjába is. Szász Károly a „Hon“-ban védelmére kelt az excommunicált német nyelvnek, hanem érvei még inkább a chauvinisták malára hajták a vizet. Beszél Austriához való államjogi viszonyunkról (nó ha egyéb nem, ez csakugyan nem kívánja a német nyelv oktatását) például hozza fel Horvátországot, s épen azon politikai oldalról támadja meg az intézkedést, melyben annak legtöbb létjoga s ereje áll.

Iskolai értesítők: A székely-udvarhelyi kir. állami főreáliskola IX. évi értesítője az 187⁹/₈₀ isk. év végén. Az értesítő két értekezésel foglal magában. Az egyik: „Vizsgálódások Európa középkori intellektuális és szociális állapota felett.“ Sinkovics Józseftől. A másik: a „Szejkeforrásokról.“ Dr. Solymosi Lajostól. Az intézetben 14 r. tanár működött. Tanulók létszáma: beiratott 135 elmaradt 6. Érettségi vizsgát tett 6, kikmind érettnak nyilvánítottak. — A tordai állami polgári fiu és leányiskola értesítője az 187⁹/₈₀ évről. Közli Pálfi Károly igazgató. Működött ez iskolában 11 tanerő. Tanulók sz. 74. Az intézet elemi és középtanodai oktatást is nyújt az unitárius vallásközönséggel tett szerződés folytán. Megjegyezzük, hogy a mult isk. évben csak 3 polgári osztály volt beállítva. Az osztályok növelése folytattatni fog. — A brassói magyar kir. állami felső leány- és elemi népiskolák V. értesítője 187⁹/₈₀ évről. Kiadta Orbán Ferencz igaz-

gató. Az értesítőt „Adatok a lefolyt tanév történetéhez“ nyitja meg. A tanító-testület állott 17 tagból. Tanulók sz. 454. Magyar 362, német 82, román 10. Könyvtár 359 kötetet számlál. — A kolozsvári államilag segélyezett felsőbb kereskedelmi iskolának állandó fenmaradása, mint a hozzánk beküldött Értesítőből látjuk biztosítva van s folyó évi szeptember 1-én annak 3-ik osztálya is megnyitatik. Az erdélyi részek ez egyetlen ilyenű szakiskolája a kereskedelmi pályákra készülő ifjakon kívül általános műveltséget és szakképzést nyújtó iskolája mindazoknak, kik távirtdánál, posta-szolgálatnál, vasutaknál s más közlekedési vállalatoknál, különböző pénzügyi és számvévségi hivataloknál ohajtanak életpályát nyerni. Tanfolyam: 3 év. Tandíj egyisk. évre: 30 frt. Ajánljuk ez intézetet a szülők figyelmébe. Bővebb értesítést nyervehetni Kiss Sándor igazgató-tanártól (Kolozsvár, szt. egyház utca 20. sz.)

Az irhoni unitáriusok és más alá-nem-író presbyter és szabad keresztények társulatának 187 $\frac{9}{10}$ évi értesítője küldetett be hozzánk, melyből azt látjuk, hogy a társulatnak Gordon Sándor barátunkkal együtt van 43 lelkes és számos világi tagja. A társulat czélja papokat nevelni s az egyes gyülekezetek vasárnapi iskoláit és más művelődési egyleteket aláírás útján pénzzel és könyvekkel segíyezni. A tanárok fizetéséhez 32,185 frtnak a kamatjából járul. A papnevelési alap ez éyben volt 702 frt és a különbféle apróbb kiadásokat fedező alap 212 frt. Az Értesítőben közölve van a társulatnak mult zsinatunkhoz intézett latin levele és a zsinatból arra küldött angol szövegű válasz.

Ráth Gellért, bonni tanár, ki közelebről Erdélyben tudományos körutat tett és tapasztalatait egy kis füzetben közrebocsátotta, rokonszenvesen emlékszik meg az unitáriusokról, s egyházuk multját s jelen helyzetét elfogulatlan ítélettel ismerteti honfiai előtt. A derék német tanár e szives figyelmét annál nagyobb köszönettel kell fogadnunk, mert a mint tudjuk, nem is egyházi ember, hanem a geologia professora.

Megható találkozót tartottak a mult június hó 30-án kolozsvári főiskolánknak azok a volt tanulói, kik 1860-ban végezték itt a gymn. tanfolyamot s ugyanakkor állottak érettségi vizsgálatot is. E találkozóra, a melyen való megjelenésre e szép multú, derék osztály tagjai írásbeli szerződéssel kötelezték volt magokat, a következő osztálytársak jelentek meg: Barabási József földbirtokos, M. Szabédrol, Boór Gergely állami tanítóképezdei zenetanár, Kolozsvárról, Csegezy Mihály kir. járásbíró, Tordáról, Dali Ádám unitárius pap Szt. Mihályfalváról, Derzsi János szolgabíró, Erzsébetváros, Horváth Ferencz szolgabírói irnok, Alsó Jára, Mikó Miklós kir. t. széki bíró, Deésről, Mózes András, unitárius pap, Abrudbánya, Orbán Venczel haszonbérő Nagylakon, Rédiger Béla, torda-aranyosmegyei főjegyző, Torda, Szentkirályi Árpád földbirtokos és szolgabíró, Székelykeresztúrról és Várady Károly kir. polg. iskolai igazgató Kolozsvárt. Elmaradásukat írásban igazolták: Barabási István, kir. aljárásbíró Beszterczén, Bedő Albert kir. főerdőtanácsos Budapesten, Farkas Albert hirlapíró Budapesten, Gálfalvy István unitárius pap Haranglábbon, Kádár Lajos laborfalvi tanító, Mikó Béla kir. bányászati vegyelemző Nagy Bányán, Sándor Lajos unitárius pap H. Almáson; Szentiványi Gyula Brassó és Fogarasmegye főispánja, Tibáld Mihály kir. járásbíró Fogarason. Az összejövetel kitűzött óráján az ifj. olv. egylet helyiségébe gyűltek fel a megjelentek, kik miután egymást szívélyesen üdvözölték, Dali Ádám lelkész tartott fenkölt szelleműimát, mely a jegyzőkönyvbe teljesen beigtattatni határozatotott. Ezután elnöknek megválasztatván Szentkirályi Árpád, jegyzőnek Várady Károly, a gyűlés mindenekelőtt az aláíró tagokat vette számba. Szomorítólag ha-

tott, hogy Teleki Albert, ki kitűnő tehetségével és tanulmányával a leg-szebb jövőt ígérte a tanári pályán és Teleki Mátyás, az iskola bevégztével alig egy pár év múlva elhaltak, ugy Csipkés Gyula is nem régen, mint megyei számvevő Tordán. Következett aztán a megjelentek nevének, polgári állásának és családi állapotának bejegyzése az arra rendelt könyvbe. Az összejövetelt épen mint a f. év márt. 15-én találkoztott 1863-ban végzetek maradaadó emlékekkel kívánván megörökíteni, aláírást indítványoztak, némelyek énekes könyvünk javítására, mások az osztálytársak gyermekeinek a tanításban segélyezésére, mások meg — miután iskolánkban annyi stipendium van szegény jó tanulók számára — a tanári nyugdíjalap növelésére ohajtván az aláírandó összeget fordítani. Ez utóbbit fogadták el és e czélra a mint alapítvány-levelükben oly szépen van kifejezve, vezéreltetve attól a hálás tisztelettől és kegyeletes visszaemlékezéstől, melyet főiskolánkban nyert szellemi és erkölcsi neveltetésük áldása írt lelkükbe, önkéntes szabad elhatározásból, aláírtak: Barabási József 20 frt, Boér Gergely 30 frt (megfizette az egész 30 frt), Csegezy Mihály 50 frt, Dali Ádám 20 frt (befiz. 10 frt), Derzi János 50 frt, Horváth Ferencz 5 frt, Mikó Miklós 100 frt (befiz. 50 frt), Mózes András 30 frt (befiz. 10 frt), Orbán Venczel 50 frt (befiz. 25 frt), Rédiger Béla 50 frt (befiz. 25 frt), Szentkirályi Árpád 100 frt, Várady Károly 100 frt (befiz. 30 frt). Barabási István Benczédi Gergely tanár által küldött 20 frtot, Tibáld Mihály 10 frt. Meghatározták, hogy a távolmaradtak, a kik különben igazoló levelükben ki is jelentették, hogy magukat a találkozó bármely határozatának alávetik, szólittassanak fel a nemes czélhoz járulásra. Az aláírt összegek befizetésére, mint legkésőbbi határidőt 1883 jan. 1-t tűzték ki, a mikor az alapítvány át fog adatni a nyugdíj pénztárnak és az osztály czimén külön kezeltetik. Gyűlés után régi kedves tanáraikat s holdogemlékű nagytiszteletű püspök-tanáruk Kriza János özvegyét keresték fel. Délben meg Várady Károly barátságos asztalánál élvezték a viszonzítás örömeit. Nemes czélú összejövetelüket közös vacsora zárta be, melyre hivatalosak voltak és megjelentek a főiskola régi és jelenlegi tanárai, köztük a magyar tudósok Nestora Dr. Brassai Sámuel, Dr. Berde Áron, egyetemi tanár, Ferencz József, püspök; Kövály László isk. f. gondnok. Érdekes toaszatok hol a tanárok, hol a régi jó tanítványok részéről, mondanunk sem kell, egymást követték. S a jelen voltak vidám és emelkedett hangulatban egyikét tölték a legkellemesebb, a legfelejtethlenebb estéknek. Megemlékeztek a távollevőkről is, s köztük egy kiválóan szeretett jó tanáruk, Buzogány Áron ministeri titkárról, kinek távirati uton tolmácsolták iránta érzett mély hálájukat. Ugy vagyunk értesítve, hogy tíz év múlva ismét össze fognak jöni főtanácsai gyűlés alkalmával. Ezt határozták az 1863-ban végzetek is. Segélje az Isten főiskolánknak eme derék növendékeit, kik az életben már igen szép állásokat vívtak ki maguknak, hogy a kitűzött időben szavukat beváltva ismét örömmel üdvözölhessék egymást!

Gyászshir. Benedek Mihály kiskadácsi birtokos, buzgó egyházgondnokot, érzékeny vesztesség érte, egyetlen fia Károly f. évi június havában történt halálával. Az elhunytban a család utolsó sarját vesztette el, s ugy halljuk, hogy nemeskeblű hitrokonunk a székelykereszturi középtanoda ifjuságát akarja gyermekeivé fogadni.

Mozaikok: A jó lelkiismeret kívánatosabb kelet minden gazdagságánál. Milyen édesek az álmai annak, ki nyugodtan hajthatja fejét párnájára s elmélkedhetik a lefolyt napokról a nélkül, hogy magát vádolhatná! A jó lelkiismeret a legfinomabb altatószer. Nemo malus felix.

„**Sohase beszélj másnak erényéről** az illető jelenlétében, se pedig hibáiról háta mögött.“ Ez olyan arany szabály, melyet, ha mindenki megtartana: akkor a hízélgés és rágalom a földről eltűnnének.

II-ik Károly és Milton. II-ik Károly és testvére Jakab meglátogatván Miltont, őt szemrehányásokkal illették s bántalmazásait a következő szavakkal végezték be: „Ön gazember! s vaksága az isteni gondviselés látogatása bünei miatt.“ — „Ha a gondviselés, felelt a tiszteletreméltó költő, az én vétkeimet vaksággal büntette, minő vétkei lehettek az önök apjuknak, hogy halállal büntette?!“

Erasmus, ki gyenge testalkata miatt a bűt ideje alatt is szabadalmat nyert a hus evésre, megfeddettvén a pápa által a bűt meg nem tartása végett, így válaszolt: „Biztosítom Szentségedet arról, hogy a szívem katholicus, de a gyomrom lutheranus.“

A jezsuiták, mondá Boileau, olyan emberek, a kik a hitvallást nyújtják s a tizparancsolatot rövidítik.

Egy orthodox pap, a szószezből, Jónás prófétáról a következőket mondá: „Egy szegény, nyomorult csaló volt, ki elillant az egyszerű kötelesség teljesítése elől; olyan rossz eledel volt még a cethal gyomrának is, hogy ki kellett vetnie.“

Egy pap, kit avval vádoltak, hogy nem a saját munkáját mondotta el, elment az illető hallgatójához, kitől a vád származott, hogy azt vonja vissza. „Igazán, válaszolá a hallgató, mikor ama kérdéses beszédet hallottam, azt hittem, hogy az a nálam is meglévő prédikációs könyvből van kivéve, de haza menvén a templomból: az egész szóról-szóra ott találtam.“

Lowell a boldogságnak egy új nemét fedezte fel, t. i. „Boldogok azok, a kiknek semmi mondani valójuk sincs, de a kiket mégse lehet rábírní, hogy hallgassanak.“

Egy fiu, mikor azt mondták neki, hogy Isten mindenütt jelen van, kérdezte: „Ebben a szobában is?“ Igen! „Az asztal fiokjában is?“ Igen! Mindenütt. „És most a te zsebedben van.“ No ott tudom nincs. „Hát miért?“ „Mivel nincs zsebem,“ válaszolá a fiu.

ARANY-KÖNYV.

A Buda-Pesten építendő unitárius templomra adakoztak:

1. A szerkesztőség	10	frt
2. Schwarz Károly András, Pozsony	10	"
3. Zeitler Eduárd, Déva	5	"
4. Fodor Gyula, Kolozsvár	1	"
5. Fodor Gyuláné, sz. Vályi Berta, Kolozsvár	1	"
6. Fodor Ödön, Jenő és Dezső à 1 frt	3	"
Összesen	30	frt

Ez a mustármag, melynek terebélyes fává kell magát kinőnie. Minden nagy ügy kicsiny forrásból indul ki. Szíves köszönet azon közeli és távoli pár barátunknak, kik adományaikkal elsőik siettek lenni a szent ügyben.

Szerkesztőség.

A sz. kereszturi középtanoda nagyobb harangja újraöntésére adakoztak. Datki egyház ből: Egeni Samu 20 kr. Datki unitár. egyház 40 kr. Kozma Elek 20 kr. Tamás Mihály 20 kr. Egy keresdi unitárius 20 kr. Szt. Gericzéről: Farkas György esperes 1 frt. Cseh József 20 kr. Cseh Áron 20 kr. Gál Anna 25 kr. Boros Jusztina 30 kr. Szt. Mihályról: Török Sámuel lelkész 1 frt. Pap Sámuel 20 kr. Benczédi Ferencz 20 kr. Péter János 20 kr. László Zsigmond 10 kr. Miklós György 20 kr. Osváth Márton 20 kr. Bölönből: id. Barabás Sándor 1 frt. Varga András 10 kr. Rác Sándor 20 kr. Barra Lajos 20 kr. Demjén Rozsáli 29 kr. Mikó József 20 kr. Pál Mihály 20 kr. Szabó Lajos 50 kr. Sikó György 20 kr. Lőfi Rebeke 40 kr. Pál Dénes 20 kr. Mikó Miklósné 8 kr. Sikó István, Elek fia 1 frt. Boda Dénes 50 kr. Kisgyörgy Lajos 30 kr. Lőfi Elek 1 frt. Lőfi Boldizsár 20 kr. Bedő István 10 kr. id. Máté Sámuel 10 kr. Pál Ferencz 20 kr. Lőfi Gyula 7 kr. Kisgyörgy Tamás 10 kr. Tana Gyula 40 kr. Nagy István 50 kr. Barta János 1 frt. Pál György 20 kr. Nagy József agyagásói 25 kr. Kisgyörgy Sándor 20 kr. Kerekes József 20 kr. Szolga József 10 kr. Albert Áron 50 kr. Pál Miklós 20 kr. Felső Rákosról: Török Áron lelkész 50 kr. Jakab Gergely 20 kr. Jakab Zsuzsa 20 kr. Székely János 20 kr. Ferenczi Lajos 20 kr. Karácsonfalváról az eklézsia 30 kr. Kovács András huszár 10 kr. Végh Mihály 10 kr. Kovács Sándor 5 kr. Bálint Áron 10 kr. Sándor András 13 kr. ifj. Béla Pál 10 kr. Csorba Béla Sándor 1 kr. Barabás Károly 3 kr. Gál Mózes 2 kr. Máté Ferencz 4 kr. Tóth János 2 kr. Felszei István belső 4 kr. Szondi György 10 kr. Gal Mihályné 5 kr. Mátyás Ferenczné 4 kr. Toth Ferencz 6 kr. Salati János 10 kr. Nagy Sándor 10 kr. Barabás Áron 10 kr. Kálmán Ferencz 10 kr. Ravából Arkosi Dénes esperes 50 kr. Hankó György 40 kr. Kedei Pál 50 kr. felső Izsák Mózes 50 kr. József Mihály 30 kr. gondnok Nagy István 30 kr. N. Ajtáról

Bedő Dénes 10 kr. Vargyasról: az eklézsia 1 frt. Gyöngyösi István es-
peres 50 kr. Daniel Lajos 1 frt. Özv. Imecs Mózesné 40 kr. ifj. Szolga Fe-
rencz 1 frt. id. Szolga Ferencz 50 kr. Boncza György 30 kr. Máté János 50
kr. Német Dávid 20 kr. Toth Péter 20 kr. Máté Lajos 15 kr. H. Almásról
Péter János 10 kr. Mihály Domokos 1 frt. Türkösi Sámuel 50 kr. Sándor La-
jos 50 kr. Az eklézsia 5 frt. Ürmösről: Gálfalvi István lelkész 20 kr. Fe-
minger Henrik 20 kr. Jánosfalváról: Darkó Sándor 10 kr. Városfal-
váról: Máté Sándor lelkész 10 kr. Máté Lajos 10 kr. Barra Lajos 20 kr.
Derzsből: Incefi Dénes lelkész utján egyesektől 6 frt 80 kr. Sepsi Kö-
rispatakról: Bedő Gábor 5 kr. Bedő Dániel 7 kr. Ráduly János 3 kr. Lá-
zár Dániel 7 kr. id. Költő József 5 kr. Költő Bénémin 10 kr. Téglás Mózes
7 kr. Téglás István 7 kr. Szinte József 5 kr. Költő Lajos 10 kr. id. Költő Bá-
lint 7 kr. Szinte János 7 kr. Bedő Ábel 4 kr. Kis István 4 kr. Pilbárt Mihály
7 kr. Szinte János 5 kr. Bedő György 7 kr. Bedő Mózes 7 kr. Bedő Sándor
nyug. mester 20 kr. ifj. Költő Bálint 7 kr. Péterfi Lajos 5 kr. Bedő Imre 14
kr. Kis Sándor 4 kr. Költő András 7 kr. Kis Gábor 5 kr. ifj. Szinte László
10 kr. Költő Áron 7 kr. Tibáld Lajos 20 kr. Márkos Antal 7 kr. Költő István
10 kr. Téglás Mihály 20 kr. Szinte László 50 kr. Bedő András 14 kr. Szabó
Dénes 10 kr. Kálnokról: Utó Mihály 4 kr. Téglás József 5 kr. Kis Áron
20 kr. Kis János 4 kr. Téglás Dániel 4 kr. Utó Károly 10 kr. Gyöngyösi Já-
nos 3 kr. Régeni György 4 kr. Bedő László 4 kr. Bené Ferencz 4 kr. Bartók
József 5 kr. Vitályos Károly 5 kr. Gyöngyösi Mózes 5 kr. Bedő Lajos 10 kr.
Mikály András 3 kr. Bedő Ádám 4 kr. Bedőházi Mihály 3 kr. Hosszu Ferencz
10 kr. Gyöngyösi Gábor 10 kr. Utó Andrásné 5 kr. Sepsi Szt. Királyról
az eklézsia 1 frt. Farkas József 5 kr. Farkas Sándor 5 kr. Süksöd Sándor 10
kr. Kökösből: Egy valaki 20 kr. Bratka Istvánné 5 kr. Varga Mihály 2 kr.
ifj. Kilyéni József 5 kr. Kilyéni Ferencz 10 kr. Kilyéni Rákhel 6 kr. Tok Már-
ton 5 kr. Serester Dénes 3 kr. Nagy Miklósné 3 kr. Zsigmond András 4 kr.
Bence István 6 kr. Zsigmond Lajos 5 kr. Zsigmond Péter 6 kr. Zsigmond
Ádám 10 kr. Toth József 8 kr. Serester Sándor 20 kr. Gabonában gyült — el-
adatván — értéke 1 frt 24 kr. Laborfalváról: Kiss Sándor lelkész 30 kr.
Benke Lajos 10 kr. Kádár Lajos 20 kr. Szentiványi Zsigmond 20 kr. Berde
Mihály 10 kr. Márkos József 10 kr. Márkos András 10 kr. Hajdu András 20
kr. Zoltán Zsigmond 10 kr. Márkos Sámuel 10 kr. Bedő Imre 10 kr. Egy va-
laki 5 kr. Kilyénből: az egyházpénztár 20 kr. Szilágyi Ferenczné 20 kr.
Jancsó Elekné 10 kr. Imre Ferencz 10 kr. Ince József 10 kr. Árkosról:
az egyházpénztár 4 frt Kiss Misi 57 kr. Az egész összeg = 56 frt 89 kr. o.é.
Felhívásom nem volt kiáltó szó a pusztáan. Hitrokonaink, székely atyénkfiai,
mint mindig, úgy most is megmutatták, hogy melegen éreznek az kereszturi
gymnasiumunk iránt. Fogadják becses adományaikért az intézet nevében leg-
forróbb köszönetemet. Hasonlólag azon lelkész atyánkfiai is, a kik maguk is
segédkeztek a gyűjtésben; valamint kolozsvári főiskolánk igazgató tanára Ko-
vács János ur is, a ki a harangöntővel való egyezkedés volt szíves elvégezni.

Sz. Keresztúron, 1880. júl. 5.

Sándor János,
igazgató.